

André Horgen

Friluftslivsveiledning vinterstid

Innhold

Kapittel 14

Kulturhistoriske perspektiver på vinterfriluftslivet	2
14.1. Forløpet - nytteskiløping og skileik.....	3
14.2. Innovasjonen - skituren for turens egen skyld.....	5
14.3. Vinterfriluftslivet griper om seg	12
14.4. Dagens vinterfriluftsliv.....	28
14.5. Grensesprengende vinteraktiviteter	35
Kilder	50
Litteratur.....	52

Kulturhistoriske perspektiver på vinterfriluftslivet

Friluftslivet oppstod idet «det lekende mennesket» oppdaget naturen og begynte å glede seg over naturopplevelsen.

Ski har vært brukt i forbindelse med nytte og næring i tusenvis av år. Skiene kom til nytte blant annet i forbindelse med vinterjakt, til ulike transportformål og ikke minst til forsvaret av folk og land. Til nytte – ja, bruken av ski har historisk sett nettopp vært knyttet til aktiviteter der nytte, næring eller forsvarssak har stått i fokus. I dag ser det ganske annerledes ut. Knappt noen bruker ski fordi det er en nødvendighet lenger. Fra å være et nytte-redskap er skiene transformert til noe man i hovedsak bruker på fritiden, i forbindelse med idrett og friluftsliv, til glede og atspredelse.

I dette kapitlet vil jeg ta for meg noen sider ved denne transformasjonen som har funnet sted. Historisk sett var vinterfriluftslivet på et tidspunkt en innovasjon, en praksis som utgjorde noe nytt. Etter et forløp oppstod vinterfriluftslivet som sosialt fenomen, og etter hvert ble denne innovasjonen gradvis, over tid, akseptert og opptatt av et betydelig antall medlemmer i befolkningen. Bak denne sosiale spredningen, eller diffusjonen om man vil, har det ligget noen mekanismer. I det følgende vil jeg først gjøre rede for forløpet, som etter min oppfatning var de gamle tradisjonene med nytteskiløping og skileik. Deretter tar jeg for meg innovasjonen, selve oppfinnelsen av «skituren for turens egen skyld», som trolig fant sted en gang mot slutten av 1700-tallet. Videre handler kapitlet om den sosiale spredningen av fenomenet, hvor jeg også kommer inn på de viktigste mekanismene bak spredningen.

14.1. Forløpet – nytteskiløping og skileik

Vinterliv på ville vidder

Setter stål i veke tanker¹

Å mestre skiløpingens kunst var lenge en nødvendighet for overlevelse i nordområdene. Ikke bare i de eldgamle jegerkulturer, men også i bondesamfunnet til langt inn på 1800-tallet. Samtidig inviterer vinter, is og snø på mange måter til lek og moro. Det å gli på is og snø med skøyter og ski appellerer til det lekende mennesket. Ski- og skøyteaktiviteter innbyr til leikbetont bevegelse, karstykker og konkurranse. *Men hvor lenge har ski og skøyter hatt denne appellen?*

Historisk sett har skiene vært brukt som *nyttige transportredskaper* i dagliglivets mange gjøremål. Slik sett skiller skiene seg fra skøytene. Skøyter har neppe hatt den samme nyttefunksjonen som skiene. Riktignok med noen unntak var skøytelep noe man gjorde «for leikens skyld» i Norge. Dette er trolig bakgrunnen for at skøyter har en kortere historie enn skiene. Mens bruken av ski sannsynligvis går tilbake til steinalderen, kan bruken av skøyter trolig «kun» spores tilbake til oldtiden (ca. år 400 evt.). Fra den tiden er det gjort arkeologiske funn av kjevebein og skinnebein fra reinsdyr som ble brukt som «skøyter». Slike funn er først og fremst gjort i nordområdene, men også sydover i Europa, der vikingene ferdedes. I den tidens norrøne mytologi omtales også guder som oppdagere av «skøytekonsten». Senere, i år 1174, omtales skøyter og skøytelep på Themsen i London. Etter hvert ble det også laget skøyter i stål (ca. år 1400), og fra rundt år 1500 skal skøytelep ha vært en utbredt aktivitet i store deler av Europa. Av dette kan vi konkludere at skøytelep «for moro» har dukket opp som friluftaktivitet i samfunn der folk har opparbeidet seg et vist overskudd, det vil si at all deres tid og krefter ikke lenger kun blir knyttet til livberging.

Akkurat når skiene ble brukt til lek og moro for første gang, er en umulig oppgave å svare på. I og med skienes lange historie kan dette umulig belegges med sikkert historisk kildemateriale. Men når vikingene leikte seg på skøyter, er det nærliggende å tro at de også leikte seg på ski. Ikke minst

1. Fra Henrik Ibsens «På viddene» (Ibsen 1991, s. 479).

er det nærliggende å tro at leik på ski til alle tider har vært en naturlig del av barnas skiopplæring. Skiløpingens kunst var nemlig en forutsetning for en lang rekke nødvendige gjøremål senere i livet. Etnolog Asbjørn Kleppe hevder i den forbindelse at «i selververvede bygdesamfunn vil alltid mes-teparten av barnas lek avspeile de voksnes hverdagsstrev [...]»² Barn og unges skiaktivitet må i så måte ha vært en viktig del av tilpasningen til livet i områder med vinter store deler av året. Gjennom skileik har barn trolig lagt grunnlaget for å mestre voksenlivets nyttige skibruk praktisk talt like lenge som skiene har eksistert.

Den godt dokumentert skileiken som fant sted blant barn og unge i Morgedal under første halvdel av 1800-tallet, er trolig «bare» et relativt «moderne» eksempel. Tilsvarende aktivitet er eksempelvis dokumentert i Trysil-distriktet, under annen halvdel av 1700-tallet. Der var barn og unges skileik «en viktig del av tilpasningen til livet i skogsbygden».³ Vitnesbyrd fra Trondheim bekrefter det samme. I en «Norgesbeskrivelse» fra 1763 fortelles det at både barn og voksne brukte ski «for Lyst» og «Tidsfordriv».⁴ Fra samme periode skrev en prest et sted i Bygde-Norge følgende:

De vende sig [...] fra den spædeste Alder til Skiernes Brug [...] Den lille Pog, neppe 4 Aar gammel, har baade Mod og Lyst at sætte sine smaa Födder til disse lange Skoe. En henrykkende Glæde for Drengen, naar han faaer et Par smaa Skier til Foræring; med dem betræder han strax fyrig de nærliggende Bakker og Højder, forsøger paa sine Skier at løbe utfor, ubekymret om han nogle Snese Gange faller over Ende og begraves i Sneen [...]⁵

Ikke minst var skileik utbredt blant samene. Dette har vi dokumentasjon på ifra Sverige, fra presten Knud Leem som arbeidet blant samene på 1700-tallet. Han skrev, i 1767, at så snart samebarna kunne gå, «tage de Skie med sig hen til en bakke, setter sig paa Skien, og glide ned over Bakken, saaledes vænnende sig til fra Barns Ben».⁶

2. Asbjørn Klepp, 1976, her etter Christensen 1993, s. 21.

3. Sogneprest A.C.S. Smith 1797, her etter Christensen 1993, s. 21.

4. Hans Steenbuch, 1763, her etter Christensen 1993, s. 22.

5. Huntford 2006, s. 57, 58.

6. Knud Leem, her etter Huntford 2006, s. 52–53.

At skileiken også innbefattet de voksne, har vi òg vitnesbyrd om fra Morgedal. Rundt 1850 skrev A.O. Vinje nemlig følgende: «det er ikke over 20 Aar siden man der saa voxne Karle som Smaaguttene om Søndagene ude at løppe».⁷ Noen av dem var faktisk foregangsmenn og forbilder. I den sammenheng er det nok å nevne Sondre Norheim (1825–1897), som nesten har blitt en mytisk skikkelse i norsk skihistorie. Sondre Norheim og hans like, som det jo var flere av, er eksempler på voksne folk som ikke bare så på skiene som redskaper til arbeid og transport. I tillegg til «redskapsfunksjonen» brukte de også skiene til karstykker og teving. På grunnlag av det vi vet fra Morgedal, Trysil og Trondheim, har folkelig skileik eksistert i bortimot 300 år. Etnologen Olav Christensen hevder sågar at skileiken må ha «fulgt menneskene de steder og til de tider skiene har vært i bruk».⁸

14.2. Innovasjonen – skituren for turens egen skyld

Skiløbning er en billig sport, i hvilken både rig og fattig kan delta. Medens den for de bemidlede klasser dyrkes for fornøielsen og sportens skyld, drives den af vore bønder for om vinteren at komme frem i skog og mark.⁹

Det norske borgerskapet, som kom til å utgjøre en stadig større gruppe utover på 1800-tallet, hadde en livsførsel hvor skiene ikke lenger spilte noen vesentlig rolle i tilknytning til nytte, næring og transport. De hadde likevel kjennskap til skienes nyttefunksjon. Noen hadde også kjennskap til den folkelige skileiken som fant sted i enkelte bygder rundt omkring. Og i hvert fall deler av det norske borgerskapet hadde sågar tatt opp denne folkelige tradisjonen med skileik. Utover på 1800-tallet ble skileiken blant borgerskapet livlig skildret både i tekst og bilder av ulike tegnere og forfattere. Og følgende uttalelse fra Captein G.C.C.W. Prahll (1798–1883) bekrefter at borgerskapet brukte skiene for atspredelse og moro: «Da man skrev

7. A.O. Vinje 1993, s. 155, i artikkelen «Flekstveidt-Skotet, »Skiløyping» i »Fra Thelemarken», fra rundt 1850.

8. Christensen 1993, s. 23.

9. Huntford 2006, s. 120.

omkring 1820 Tallet var det næsten uhørt at en Mand udenfor Bondestanden benyttet Ski til andet end for Moro.»¹⁰

Av sitatet får vi bekreftet at skileik og «moro-løyping» rundt 1820 ikke var et ukjent fenomen blant borgerskapet, samtidig som at skiturer «for turens egen del» neppe var særlig utbredt. Prahl la i den sammenheng til følgende: «Turist var den gang et næsten ukjent Ord; – det vakte Opsigt naar en saakaldet dannet Mand tog Tørnisteren paa Ryggen for at gjøre en længere Fodvandring.»¹¹ Kaptein Prahl, som selv må ha vært en habil skiløper, uttalte seg her med en viss autoritet. Selv hadde han, i 1824, nemlig foretatt en «35 mile» lang skitur fra Kristiania til blant annet Telemark og Setesdal for å se seg omkring.¹² Likevel hadde han ikke den fulle og hele oversikten. Historikeren Gerhard Schøning (1722–1780) skal eksempelvis ha vært «en ivrig skiløper og nød at færdes ute til skogs og til fjelds [...]».¹³ Et annet eksempel er Ola Bøysva, en lærer fra Fjærland, som i 1798, eller 1799, skal ha gått Jostedalsbreen på langs på ski, trolig for fornøyselsens skyld. Fra samme tidsrom som disse to virket, finnes det til og med eksempler på at ski og skøyteøp kom inn i organiserte former. På slutten av 1700-tallet tok nemlig presten Niels Hertzberg sine elever med på ski og skøyter i sitt kroppsøvningsprogram, ved sin private skole i Hardanger.

Disse eksemplene tyder på at enkelte bedrestilte, tilhørende borgerskapet, allerede på 1700-tallet startet en praksis som trolig utgjorde noe helt nytt, nemlig skiturer for «lyst og tidsfordriv». Denne innovasjonen ble etter hvert gradvis akseptert av et stadig økende antall medlemmer i befolkningen. I begynnelsen er det rimelig å anta at fenomenet ble spredt i blant innovatørenes egen omgangskrets og familie. Denne gryende interessen for skiturer ble trolig forsterket av at vinteren, skiene og skiløpingen, av 1700-tallets norske åndselite, ble gjort til elementer utvalgt til å profilere Norge som kulturnasjon under sist halvdel av 1700-tallet. Eksempelvis ble «den idealiserte vinter [...] et emne for diktere som ønsket å karakterisere 'det norske' » Olav Christensen sier det slik i boka *Skiidretten før Søndre* (1993): «Den nasjonale selvforståelse som koblet norsk kulturell

10. Prahl 1920, s. 1.

11. Ibid.

12. Ibid.

13. Francis Bull 1928, her etter Christensen 1993, s. 53.

identitet med skiløping, ble etablert og fastlagt som et mønster fra slutten av 1700-tallet.»¹⁴

Etter hvert fikk man også «drahjelp» fra enkelte medier. Den første skildringen av en ren «lysttur» på ski er eksempelvis fra 1843. Det var redaktøren i *Tromsø-Tidende*, teologen Otto Theodor Krogh (1811–1889), som skrev følgende:

Intet kan i den Grad frembringe et muntert Sind som en Skitour, naar Føret er klingende, Skiene glatte og for øvrig vel i stand og Selskapet godt. [...] naar vi nu i Mørket seilede hjem paa vore to Ski, naar vi i den dybe Skov eller paa de øde Flader foruden os selv intet saa uden den stille Stjernebesatte Himmel og intet hørte uden Skistavernes knirkende Lyd i den frosne Sne, Skiens Skiæren gjennem Sneskorpen.¹⁵

Kort oppsummert kan vi si at den nye praksisen, skiturer for turens egen skyld, utviklet seg fra et forløp med tradisjonell nytteskiløping og skileik. Med skiturer for «lyst og tidsfordriv» ser vi også starten på et eget vinterfriluftsliv. Så kan man selvsagt innvende at: skileik er da også friluftsliv. Og ja, det kan jeg langt på vei slutte meg til. Men friluftslivet rommer noe mer enn «bare» leik og moro. De fleste vil tilføye at friluftsliv også handler om naturopplevelse. Jeg vil si det slik at: *Friluftslivet oppstod idet «det lekende mennesket» oppdaget naturen og begynte å glede seg over naturopplevelsen.*

14.2.1. Friluftsliv – idrett eller sport?

Historisk sett har det å gå på ski vært noe man gjorde i ulike transportøyemed. I årtusener hadde skiene i all hovedsak blitt brukt kun i denne ene konteksten. Med fremveksten av skituren for turens egen skyld, fikk termen «skiløping» og uttrykket «å gå på ski» imidlertid utvidet betydning. Termen «skiløping», og det å «gå på ski» var plutselig beskrivende for to tilsynelatende like aktiviteter, som egentlig må sees som to vidt forskjellige sosiokulturelle fenomener. Dette gav seg umiddelbart utslag i samtidens

14. Christensen 1993, s. 64.

15. Otto Theodor Krogh, her etter Huntford 2006, s. 76.

språkbruk. Allerede på slutten av 1700-tallet ble «skiløbingen» også omtalt som «legems-øvelser», og også betegnelsen «idræt» ble mye brukt.

Ordet «idrett» kommer av det norrøne «iþrótt», av «ið» – virksomhet og «þrótr» – styrke. Idrett var opprinnelig en betegnelse på «fremragende prestasjon», og omfattet former for høyt ansett dyktighet både av åndelig og legemlig art. Sagahelten Harald Hardråde skal eksempelvis ha mestret åtte idretter: poesi, ridning, jakt, harpespill, navigasjon, svømming, bueskyting og skiløping. Og en annen av vikingkongene, Olav Tryggvason, hadde ry på seg å være den beste i enhver «idrott», spesielt i skiløping.

«Skiløbningen» omtales som «denne ægte nationale Idræt» allerede i 1866, og Fridtjof Nansen omtaler eksempelvis «skiløbningen», i mer generelle former, som «vor kjæreste idræt» i sin bok *Paa ski over Grønland*, som kom ut i 1890. Etter hvert kom ordet «idrett» utelukkende til å betegne ulike «kroppsovinger» hvor utøverens egen innsats står som det sentrale. Men mye tyder på at begrepet «idræt» lenge ble brukt om skiløping på tross av at skiløpingen stadig inngikk i ulike kontekster med høyst ulikt meningsinnhold. Termen «idræt» ble for eksempel brukt om skiløpingen uavhengig av om man snakket om den tradisjonelle nytteskiløpingen, skiløpingen i forbindelse med konkurranser, eller om skiturer for turens egen skyld.

Begrepet «friluftsliv», brukt om skiløping, har så avgjort ikke like lang tradisjon. Det er for eksempel lite trolig at skiløping ble omtalt som friluftsliv før Henrik Ibsen brukte friluftslivsbegrepet for første gang i diktet «På viddene» i 1859. Akkurat når man begynte å betegne skiløping som friluftsliv, er det neppe noen som fullt og helt har oversikt over.

Ordet «idrett», «idræt» eller «idrott», om man vil, er altså langt eldre enn ordet friluftsliv og var, etter min oppfatning, trolig beskrivende for aktiviteter som vi i dag like gjerne omtaler innenfor friluftslivet, som for eksempel skileik og skiturer for turens egen skyld. Mye tyder på at begreper som «legems-øvelser», «skiløbning», «skiidræt» og «skisport» lenge ble brukt om hverandre, og om skiløping generelt, uavhengig av hva som var mål og mening med aktiviteten.

Når vi er inne på begrepet «skisport», kan det nevnes at også ordet «sport» er langt eldre enn ordet friluftsliv, og også sportsbegrepet har blitt brukt om aktiviteter som vi i dag omtaler innenfor friluftslivet. I forbindelse med sin retur fra sydpolpunktet i 1912 omtalte Amundsen skiløpingen

som «en hærli spårrt».¹⁶ I *Idrætsboken*, utgitt av «Kristiania distriktslag for idræt» i 1923, omtales «poseturer» på ski i vinterfjellet som «en god sport».¹⁷ I denne sammenheng er også fjellsporten et nærliggende eksempel, som beskrevet i artikkelen «Vor Sport» av klatreren Carl Wilhelm Rubenson i 1914. Det er vanskelig å komme utenom at fjellsport i dag regnes som friluftsliv. Begrepet «sport» kommer for øvrig av gammelfransk «desport», som kan oversettes med atspredelse og/eller moro.

Mitt poeng med denne drøftingen av ord er at man på 1700- og 1800-tallet ikke opererte med noe skarpt skille mellom ulike skiaktiviteter. Man hadde ikke noe behov for å kategorisere skiaktiviteten i enten transport-, idrett- eller friluftslivskategorien. I så måte har vinterfriluftslivet og vinteridrettene felles opphav i nytteskiløpingen og den uformelle skileiken som fant sted både blant bygdefolk og borgerskap på 1700- og 1800-tallet. Dette reiser så noen nye problemstillinger: *Når begynte man for eksempel å omtale skiidretten og vinterfriluftslivet som to ulike fenomener? Og hva var årsakene til at idretten og friluftslivet «skilte lag»?*

14.2.2. Nansens tale om friluftslivet

Fra rundt midten av 1800-tallet ser vi starten på at skiidretten, og til en viss grad vinterfriluftslivet, kommer inn i mer organiserte former. Det første kjente sivile skirenn, med allmenn deltakelse, ble arrangert i Tromsø 19. mars 1843.¹⁸ Og i Trondheim kunne man ta del i organisert turskiløping fra 1849.¹⁹ Mens organiseringen innenfor idretten raskt grep om seg, skjedde det mindre rundt turskiløpingen. «Centralforeningen for Udbre-

16. Huntford 2006, s. 7.

17. Amundsen 1923, s. 154.

18. Den eldste beskrivelsen av langrenn som sport finner vi imidlertid i Olaus Magnus sin «Beretning om de nordlige folkeslag» som han utga i 1555. Han beskrev uformelle skikonkurranser blant samene, der det var om å gjøre å komme først opp en bakke. «Noen ganger utfører de slike bedrifter i jaktens hete, og noen ganger i konkurranse med hverandre, siden alle vil være best, akkurat som man under baneløp vil ta ledelsen for å vinne premien.» (Olaus Magnus, her etter Huntford 2006, s. 43, 45).

19. «Enhver, som ønsker at deltage i en Ski-Tour op under Graakallen paa Søndag (om Veiret til-lader det), ville møde paa Torvet Kl. 1 Eftermiddag.» (Adresseavisen 24. februar 1849, her etter Huntford 2006, s. 77.)

delse av Legemsøvelser og Vaabenbrug» ble eksempelvis stiftet i 1861, og skiløping var en del av foreningens program.²⁰ Innenfor organiserte rammer utviklet skiidretten seg relativt hurtig med spesialisering i ulike grener og konkurranseformer.

Dette medførte at enkelte begynte å gi uttrykk for bekymring for den norske «idræt». Laurentius Urdahl (1865–1940) mente eksempelvis at det var en historisk motsetning mellom norsk «idræt», som «sunn mosjon for enkeltmennesket», og fenomenet «sport», lånt fra utlandet, «der hensikten er å underholde tilskuerne».²¹ Han gikk til det skritt å bannlyse sporten for å beskytte idretten:

Skiløbningen, der har saa stor betydning for vort folk, ikke alene som en praktisk bedrift men som staalsættende og udviklende baade for legeme og aand, maa vi specielt værne om og holde i akt og ære. Lad os derfor beholde vore «idrætter» og lad os alle slutte sammen og blive enige om at banlyse den sportsfeber, som fra udlandet er ifærd med at trænge ind over os. Den bringer os intet godt.

Laurentius Urdahl, som var en entusiastisk høyfjellsskiløper, faktisk en av pionerene, hadde trolig observert hvordan friluftslivsaspektene ved skiløpingen hadde havnet i skyggen med sportens innflytelse over skiidretten. I sin egen *Haandbog i Skiløbing* fra 1893 definerte han sport som «professionel Idræt».²² En som pekte på det samme, vel og merke hele 28 år senere, var selveste Fridtjof Nansen som tok opp problemstillingen i sine tale «Friluftsliv» i 1921:

Det er nu kommen en ganske annen forståelse for idrettens betydning og en helt annen fart i dens utvikling og utbredelse blant Norges ungdom [...]. Men kanskje er ikke alt bare bra i denne utvikling. Det er vel kanskje blitt noe meget sport av det istedenfor idrett; for meget rekorder og akrobatkunst. [...] en viktig

20. Centralforeningen er verdens første nasjonale idrettstiltak av noe slag. Det britiske forbundet for fotball ble eksempelvis først organisert i 1863. (Ibid.) Centralforeningen ble etter hvert etterfulgt av «Foreningen til fremme av friluftsliv og kroppskultur», med mottoet «Kjenn ditt land!». (Vevstad 1998, s. 104.)

21. Huntford 2006, s. 186.

22. Urdahl 1893, s. 97.

side av idretten skulde jo nettopp være friluftslivet: dette å komme litt bort fra de mange, bort fra den forvirrende larm hvori vårt liv så altfor meget føres, dette å komme ut i naturen, få nye og store inntrykk fra skog og mark, de vide vidder, fra de store rum. Det står nok for mig som kanskje den største side av friluftslivet.

Her ser vi at også Nansen skylder på sporten som har «fordervet» idretten, nok et eksempel på at sport og idrett i utgangspunktet ble sett på som to ulike fenomener. Av sitatet ser vi også at Nansen oppfattet friluftslivet som en del av den opprinnelige idretten. Slik jeg tolker Nansens tale, mente han at konkurranseaspektet og rekordjaget, som han så på som sider ved sporten, hadde ført idretten og friluftslivet fra hverandre. «Sportifisering», som Nansen her pekte på, fjernet også etter hvert skiidrettene mer og mer fra de naturlige omgivelser og førte dem inn på innelukkede og kunstig oppbygde arenaer.²³ Dette «arenapreget» førte til at naturen og naturopplevelsene kom i bakgrunnen og ble mer perifer.

Gjennom Nansens tale ble friluftslivet, trolig for første gang, gitt et innhold som skilte fenomenet ideologisk fra idretten. Og Nansen fortsatte med å vaie de ideologiske faner. Friluftslivet skulle bidra til en sunn sjel i et sunt legeme, og ikke minst skulle friluftslivet utvikle høyverdige karaktertrekk:

I skog og fjell, på de vide vidder i den store ensomhet føler en seg som et naturligere, sunnere menneske, en føler en har noe som ligger under og er ens virkelige jeg, og en vender tilbake med et friskere og sunnere syn på hele livet slik det fortoner seg inne i byene. Se, i ødemarken, i skogensomheten, med syn av de store vidder, er det personligheter formes, de som vår tid så sårt trenger.

Nansens «oppgjør» med idretten, og hans klare tanker om hva friluftslivet var og skulle være, la trolig grunnlaget for en bevissthet rundt ulikhetene mellom de to beslektede fenomenene med felles opphav.

23. Idrettshistorikeren Matti Goksøyr peker på toppidrettens indre rasjonalitet som hovedårsaken til at idretten har fjernet seg fra sine naturlige omgivelser. Den preges av en søken etter stadig forbedrede prestasjoner, av søken etter rasjonelle måter for å måle hvem som er best, og den preges av underholdning og økonomi, fremfor helse- og andre nytteargumenter.

14.3. Vinterfriluftslivet griper om seg

To ting har bragt forandringer i høifjellskiløpingen. Huitfeldtbindingens inntreden og ombygging av Turistforeningens og andre stuer til vinterhus skikket for alminnelig turisttrafikk.²⁴

Siden turskiløping ble annonsert og arrangert første gang i 1849, gikk det flere år før tilsvarende arrangementer ble vanlige rundt omkring i landet. Ifølge Roland Huntford, forfatteren av boka *To planker og en lidenskap* (2006), var skiløping praktisk talt ukjent blant Kristianias borgere så sent som i 1850-årene. Ikke før i 1860 ble det i hovedstaden tatt tilsvarende initiativ som i Trondheim.²⁵ Men fra da av ser det ut som om skiturer som rekreasjon begynte å få en viss utbredelse. I 1862 deltok eksempelvis 30 av hovedstadens skiløpere på en annonsert skitur til Grorud utenfor Kristiania. Og flere steder i landet ble det annonsert for turskiløping i lokale aviser i 1860-årene. Men ikke alle var like begeistret for denne turskiløpingen. I 1863 ble det faktisk diskutert hvorvidt «Skitoure» var av det gode. Enkelte mente at man heller burde «more seg» i «beleilige Bakker», fremfor å «strabadsere» seg i forbindelse med «langtoure».²⁶ Denne skepsisen som kom til uttrykk her, er kanskje noe av forklaringen på at skiturer for turens egen skyld ikke grep om seg særlig raskt?

Særlig var dette tilfellet når det gjaldt skiturer i fjellet. Den Norske Turistforening sine første hytter, bygget fra og med 1870-årene, var eksempelvis ikke vinterisolerte. Dette forteller oss at skiturer til fjells ikke var særlig aktuelt, i hvert fall ikke blant turistforeningens medlemmer på denne tiden. Faktisk så sent som i 1880-årene vekket det oppsikt, og ble en avisnyhet, den unge, ukjente, Fridtjof Nansen dro til fjells på ski i byfjellene rundt Bergen: «en Mand der kun i følge med sin Hund som reisekammerat havde gaaet over Fjeldene paa Ski [...] Mandens Navn var Nansen».²⁷ At en slik hendelse vekket sånn oppsikt, bekrefter at svært få, om noen, «våget» seg

24. Eilert Sundt, i boka *På ski i norske høifjeld*, her etter Bjørne-Larsen 2007, s. 75.

25. 4. februar, 1860 ble en skitur i Maridalen annonsert i Morgenbladet, trolig den første i sitt slag i Kristiania. (Huntford 2006, s. 78)

26. Huntford 2006, s. 77.

27. Christensen 1993.

opp på fjellet vinterstid rundt 1880. Fridtjof Nansen må i så måte regnes som en pioner innen vinterfriluftslivet i høyfjellet. Samtidig var han en idrettsmann. I 1882 gikk han eksempelvis på ski fra Bergen til Oslo, og tilbake igjen, for å delta på Huseby-rennet.²⁸

14.3.1. Vinterfriluftsliv i høyfjellet

Og jeg tænker, at slige Skiture med Tiden blir næsten ligesaa almindelige, som nu tildags Fodture, og jeg kan ikke slutte uden paa det varmeste at anbefale dem til enhver.²⁹

Fridtjof Nansen var ikke den eneste som la ut på tur i høyfjellet vinterstid. I 1880-årene ser vi faktisk starten på at vinterfriluftslivet i høyfjellet begynte å gripe om seg. I 1880 la eksempelvis den engelske industrieieren William Cecil Slingsby (1848–1929) ut på en lengre skitur i Jotunheimen, angivelig som den første turist i de traktene vinterstid. I utgangspunktet var Slingsby fjellklatrer og brevandrør. Han var godt kjent i området fra før, etter flere somre med klatring og vandring i Hurrungane, Jotunheimen og på Jostedalbreen, siden 1872. Nå var det altså vinterfriluftslivet som lokket. Et annet eksempel fra samme område, i 1886, er fjellfører og turistvert Knud O. Vole (1849–1929), kadett Thomas T. Heftye (1860–1921) og kadett Louis Bentzen, samt de lokale karene Ole Røysheim, og Nils og Guttorm Slaalien, som gjennomførte den første skituren gjennom Jotunheimen. Året etter gjorde den samme Vole og Heftye, samt senere polarforsker Carsten Egeberg Borchgrevink (1864–1934) det som regnes som første vinterbestigning av Galdhøpiggen, 1. juledag 1887. I den sammenheng må det nevnes at disse eksemplene ikke var unike. Det var flere som gjorde tilsvarende skiferder i samme område, samt i andre deler av landet, på samme tid. Skiturer av denne typen var faktisk blitt såpass «vanlige» at fra 1881 skal medlemmer av Christiania Skiklub³⁰ *jevnlige* ha foretatt høyfjellsturer på ski.

28. Nansen vokste opp i Kristiania og hadde deltatt på gutteskirenn allerede som 15-åring, i 1877. Han deltok i Husebyrennet for første gang i 1881. (Huntford 2006, s. 147.)

29. Peter Holst, en av skipionerene i høyfjellet, her etter Huntford 2006, s. 140.

30. Christiania Skiklub ble stiftet i 1877. (Skiforeningens skimuseum i Holmenkollen.)

Omfanget av høyfjellsturismen i Jotunheimen vinterstid var slik at man fra 1891 kunne holde den private turisthytta Besseter åpen i jula. Besseter ble dermed den første turisthytte åpnet for vinterturisttrafikk, kun basert på skiløpere. Skientusiasten Laurentius Urdahl³¹ hadde året før foreslått at Skiforeningen og Den Norske Turistforening (DNT) skulle komme sammen til et møte hvor målet skulle være nettopp «at aabne Fjeldstuerne om Vinteren».³² Ambisjonen var at DNT skulle gjøre sitt nettverk av hytter tilgjengelig også om vinteren. Diskusjonen rundt dette skal ha pågått internt i turistforeningen i mange år før en avgjørelse ble tatt, og Glitterheim ble åpnet for påsketurister i 1907, som den første av DNT sine hytter.

At så pass mange søkte akkurat til Jotunheimen for å gå på ski, kan trolig bare forklares med den posisjonen Jotunheimen hadde fått blant fotvandrere og fjellklatrere i løpet av 1800-tallet.

Bakgrunnen for at man generelt begynte å søke til fjells på ski, finner vi trolig først og fremst i det forhold at høyfjellsskituren for flere var en naturlig videreføring av klatringen, brevandringen og vandringsfriluftslivet til fots. At høyfjellsskiløperne ble rekruttert blant fotvandrere og fjellklatrere, bekreftes langt på vei av eksemplene ovenfor.

I tillegg var det miljøer som arbeidet aktivt for skiløping generelt og i noen grad høyfjellsskiløping spesielt. Den første skiklubben i Norge, Trysil Skytte- og Skiløberforening, ble eksempelvis stiftet allerede i 1861. I hovedstaden ble Christiania Skiklub stiftet i 1877, og herfra kom initiativet til å starte organisasjonen «Foreningen til Skiidrettens fremme», stiftet i 1893. Det er grunn til å hevde at arbeidet innenfor klubber og organisasjoner som disse må ha spilt en betydelig rolle for utbredelsen av vinterfriluftslivet. Som nevnt ovenfor bidro for eksempel «Foreningen for Skiidrettens fremme» til at Bessheim ble åpnet for vintertrafikk. Ikke mindre viktig var trolig polarbragdene til Fridtjof Nansen, og senere Roald Amundsen. De ble formidlet gjennom aviser, bøker og foredragsturneer og må ha vært til inspirasjon for mang en høyfjellsskiløper, og bidro på den måten til å sette fart i vinterfriluftslivet til fjells i tiden rundt århundreskiftet. Som forfat-

31. Laurentius Urdahl (f. 1865) spilte en nøkkelrolle for utviklingen av skiturismen i fjellet.

32. Morgenbladet 1890, her etter *Fjell og Vidde* nr 2, 2007.

teren Roland Huntford skriver: «de yngste innbilte seg at hver tur var en kryssning av Grønland».³³

Det at ski ble foreslått som skolefag, av Fritz Huitfeldt i 1896, og utgivelsen av boka *Vinterliv paa Fjeldet*, av Laurentius Urdahl i 1893, er illustrerende for hvordan vinterfriluftslivets posisjon var i ferd med å befestes. Utover på 1900-tallet begynte enkelte sågar å legge ut på påsketurer i høyfjellet, trolig et tegn på at vinterfriluftslivet var i ferd med å øke i omfang. Denne gradvise økningen må sees på bakgrunn av den generelle populariteten friluftslivet var i ferd med å vinne i befolkningen. Som igjen fulgte av demografiske samfunnsendringer som mer fritid, bedre økonomi, og bedre kommunikasjoner.

Ikke minst bidro ulike organisasjoner til å «åpne opp vinterfjellet» med nye tilretteleggingstiltak. «Foreningen til Skiidrettens fremme» er allerede nevnt. Det samme er DNT, som i 1907 åpnet Glitterheim for 57 påsketurister:³⁴ «Mandag 25de marts gikk det Norske turistforenings flag tiltops paa Glitterheim. En ny ære var inde for vort herlige høifjeld.»³⁵ Det var fjellklatreren og friluftsmannen Henning H. Tønsberg (1875–1936) som skrev dette i DNTs årbok for 1907. Han hadde da i lengre tid oppfordret DNT til å bidra til å «åpne opp» vinterfjellet for sine medlemmer. Etter hvert ble nettverket av sommerhytter gradvis utbedret med vinterisolering slik at de også kunne ta imot vinterturister. Torfinnsbu fulgte eksempelvis etter Glitterheim i 1910, Gjendebu og Gjendesheim i 1911 og Skogadalsbøen i 1913.

I tillegg til et stadig utvidet nettverk av vinterisolerte hytter var utgivelsen av et kart over Jotunheimen et kjærkomment bidrag som gjorde Jotunheimen noe lettere tilgjengelig. Med bidrag fra DNT gav kartograf Finn Kross ut «Kart over Jotunheimen» i målestokk 1:250 000 i 1910. Også kart med inntegnede skiruter skal ha vært tilgjengelig fra samme år. Så fra da av kunne man sitte hjemme og planlegge påskens skitur ut ifra kartet.

33. Huntford 2006, s. 164. Fridtjof Nansens bok om ferden over Grønland i 1888 (1890) var også en svært viktig pådriver for skiløping i Alpene ifølge samtidige kilder. (Kleppen 2007, s. 37.)

34. Se også artikkel av Henning Tønsberg i DNT's årbok for 1907. Som en kuriositet kan det nevnes at det også ble etablert en «Norsk Vinterturistforening», som skulle markedsføre norsk turisme i utlandet. (Vevstad 1998, s. 59.)

35. Henning Tønsberg i DNT's årbok for 1907, her etter Danielsen 2007, s. 8.

14.3.2. Skiturer i «Marka»

Som jeg har vist ovenfor, var det flere som søkte til høyfjellet vinterstid fra 1880-årene, en tendens som tiltok gradvis utover på 1900-tallet. Men det var også stor aktivitet i nærheten av byene. Den ovenfornevnte «Grorud-skituren» i 1862, der 30 av hovedstadens skiløpere deltok på en annonsert skitur i Kristiania, ble etterlignet i andre byer utover i 1860-årene. 1870-årene førte imidlertid med seg mildere og snøfattige vintre. I så måte ble 1881 et vendepunkt, med kulde og store snømengder.

Mye tyder på at utviklingen i «marka» rundt Kristiania hadde mange likhetstrekk med utviklingen i fjellet. Også i lavlandet ser det ut til at «skituren for turens egen del» virkelig ble en del av borgerskapets friluftsliv fra rundt 1880. I 1880- og 1890-årene «oppdages» marka for alvor av skiløpere, og vi kan si at det oppstod en egen «vinterkultur».

Igen må Christiania Skiklub (1877) nevnes for sitt arbeid med tilrettelegging for skiturer. Siden 1884 hadde de en hytte på Frøensvollen i marka som var tilgjengelig for medlemmene. Andre skiklubber som vokste frem rundt hovedstaden, fulgte dette eksempelet. Skiklubben «Ull» (1883) med hytta «Ylla» (Ydale) på Voksenkollen, skiklubben «Skuld» (1886) med hytte på Ullevålseter fra 1895, og skiklubben «Fram» (1889) med hytte på Svartor i Sørkedalen. Videre fikk Skiforeningen bygget Skjennungstua i Nordmarka i 1910.³⁶ Medlemmene gikk gjerne på ski inn til hyttene lørdags ettermiddag og brukte søndagen til skiturer videre innover i marka, eller til en skibakke i nærheten.³⁷

Trolig var det hyttene, og nettverket disse utgjorde, som la grunnlaget for ideen til å lage et «Kart over Nordmarken og Sørkedalen for Skiløbere og Turister». Ingeniør Ernst Bjerknes satte ideen ut i livet allerede i 1890 og gjorde kartet tilgjengelig for publikum samme år. Kartet var for øvrig det første i verden av sitt slag. I kombinasjon med skilting, fra slutten av 1890-årene, bidro kartet til å gjøre marka enda mer tilgjengelig.

36. Utover i 1920-årene kom det flere hytter til i marka. Kikutstua i Nordmarka, Lilloseter i Lillomarka og Østmarksetra i Østmarka ble bygget i 1926, mens Studenthytta i Nordmarka ble bygget i 1929.

37. I tillegg må det nevnes at både aking og skøyteløp var store «vintersporter» rundt århundredskiftet.

Tilrettelegging var nok viktig for fremveksten av vinterfriluftslivet, men også «markedsføring» spilte en viss rolle. Polarheltene og deres bøker og foredragsturneer er allerede nevnt. Et annet medium som ble brukt, var postkort. En rekke postkort fra slutten av 1800-tallet «markedsførte» vinterfriluftslivet og den sunnhet og glede som var forbundet med det.

Tidligere var jeg inne på hvordan bedre kommunikasjoner «åpnet opp høyfjellet». Bedrede kommunikasjoner fikk trolig også betydning for vinterfriluftslivet i nærområdet rundt de større byene. Med ferdigstillingen av Holmenkollbanen i 1898 ble eksempelvis Nordmarka også gjort tilgjengelig for dem som ikke orket skituren opp fra byen. Man kan trygt si at Holmenkollbanen åpnet for bruk av Nordmarka i stor målestokk. På tilsvarende vis lettet Fløybanen (1918) tilgjengeligheten til byfjellene i Bergen og Gråkallbanen (1924) tilgjengeligheten til Byåsen i Trondheim.

Grunnlaget for mye av dagens vinterfriluftsliv i «marka» rundt Oslo ble altså lagt i 1880- og 1890-årene. Også det offentlige bidro med sitt. I 1899 kjøpte eksempelvis Kristiania kommune Frognerseterskogen for å sikre bybefolkningen tilgang til naturen. Og i 1910 begynte Oslo kommune å gi Skiforeningen bidrag til merking av løyper. Virkningen av tilretteleggingsarbeidet, «markedsføring», bedrede kommunikasjoner, samt forhold som mer fritid og bedre økonomi ser vi utover på 1900-tallet. I etterkrigsårene kunne det på en god «skisøndag» være så mange som 70 000 mennesker ute på ski i «marka» rundt Oslo.

Skituren for turens egen skyld, som var for en innovasjon å regne på slutten av 1700-tallet, har altså i løpet av drøyt 150 år gradvis blitt akseptert og gjort til en vanlig fritidsaktivitet av et betydelig antall medlemmer i befolkningen. Hele perioden har til nå vært preget av stadig tiltagende vekst, en vekst som skal komme til å fortsette i noen tiår til.

14.3.3. Påskeferie til fjells

De første «påskeskiturene», noenlunde slik vi tenker oss «den tradisjonelle påskeskituren» i dag, fant sted på begynnelsen av 1900-tallet. Med den tradisjonelle påskeskituren forbinder vi gjerne skiturer fra hytte til hytte, skiturer med telt, eller skiturer med utgangspunkt i hytter og fjellstuer eller lignende. Som nevnt ovenfor åpnet DNT Glitterheim for 57 påsketurister i 1907. Dette

er trolig det nærmeste vi kommer å tidfeste starten på påskeferien til fjells. At høyfjellsferie i påsken ikke har veldig lang tradisjon, bekrefter følgende sitat etter Liv Eide, som erindrer en barndom i mellomkrigstiden:

Å reise på påskeferie på fjellet, anten til hytte, hotell eller seter, kan vel ikkje seiast å vere nokon eldgamal tradisjon. I gamle dagar reiste ingen til fjells vinterstid for moro skuld, ein måtte ha seriøse og meiningsfylte ærend. Ingen låg på setra og brende opp verdifull ved berre for å kose seg, slikt vart sett på som forkasteleg [...]»³⁸

Liv Eide kan sies å representere Bygde-Norge, med sin oppvekst i Nord-Gudbrandsdalen. Hun påpeker videre at påsketurismen på hennes hjemtrakter for alvor tok til først i 1930-årene: «I våre fjellstrok ser det ut til at påsketurismen skaut fart i trettiåra, etter at depresjonstida var over og folk hadde fått litt romsligare økonomi.» I mer bynære strøk var det nok flere som hadde muligheter for å reise på påskeferie, også tidligere enn 30-tallet, jevnfør påsketuristene på Glitterheim som er nevnt ovenfor.

Et annet eksempel på en tidlig påskedestinasjon er Finse på Hardangervidda. Med åpningen av Bergensbanen i 1909 lå Finse bare en «liten» togreise unna både Oslo og Bergen. Med jernbanen fulgte den første vinteråpne betjente turisthytte sør for Finse, nemlig Demmevasshytta ved Hardangerjøkulen. At det var en del som fant veien til dette fjellområdet, tyder «ulykkespåsken» i 1920 på. I traktene på og rundt Hardangerjøkulen omkom 3 personer i uværet som fant sted denne påsken. De tre, som var i følge, var på vei fra Finse til Demmevasshytta. En av dem falt i en bresprekk, en gikk utfor et stup, og en frøs i hjel. Disse ulykkene førte til at DNT utstyrte hyttene med lanterner og sirener, samt at organisasjonen etter hvert begynte å kviste løyper i høyfjellet. Den første kvistede løypa til DNT så dagens lys mellom Finse og Geiterygghytta i 1924.³⁹ Kvistingen og de andre

38. Eide 2007, s. 10.

39. Her skal det nevnes at kvisting ikke var et nytt påfunn. Fra gammelt av (rundt 1740) brukte man «Milepæler av træ» til å merke overganger på Jostedalsbreen. Spørsmålet om kvisting av ruter over Jostedalsbreen var også oppe til diskusjon mellom offentlig ansatte veivisere og myndighetene på 1800-tallet. Røde Kors hadde for øvrig begynt å kviste ruter i fjellet i 1923, altså ett år før DNT. I en periode samarbeidet Røde Kors og DNT om kvisting, men etter hvert overtok DNT helt og holdent dette ansvaret.

tiltakene bekrefter at påskeskitur, og høyfjellsskitur generelt, i 1920-årene hadde et omfang som gjorde dem både nødvendige og ønskelige.

At interessen for skiløping, høyfjellsskiløpingen og vinterfriluftsliv for alvor hadde begynt å få vind i seilene, bekreftes av flere forhold. «Foreningen til Skiidrettens fremme» begynte for eksempel å arrangere skikurs for lærere fra 1923. Og i *Idrætsboken* utgitt samme år av «Kristiania distriktslag for idræt», var skiløping i «høifjeldet» viet hele 26 sider i kapitlet om «Skiløping».⁴⁰

Også nyvinninger på utstysfronten var trolig med på å gjøre skituren mer attraktiv blant folk flest. Med Bror With (1900–1985) sin konstruksjon av den første Rottfella-bindingen i 1927 gjennomgikk skiutstyret en vesentlig forbedring. Fra 1935 kom også den første skismurningen på markedet, farget parafinvoks av merket «Tento».

Det var for øvrig i 1930-årene noen av påsketradisjonene som fremdeles holdes i hevd ble etablert. For mange nordmenn i dag hører Kvikk Lunsj og appelsin med til turprovianten i påskefjellet. Denne vel 75 år gamle tradisjonen har sin bakgrunn i at sjokoladen Kvikk Lunsj kom på markedet nettopp rundt midten av 30-årene, nærmere bestemt i 1937. Kvikk-lunsjen ble raskt selveste «tur-sjokoladen», samtidig som appelsiner var den eneste frukten man fikk tak i i Norge på den tiden av året. Dermed utgjorde disse en «luksus» som folk unte seg når det var ferietid. Kvikk-lunsjens posisjon som tur-sjokoladen ble befestet utover på 60-tallet da fjellvettreglene ble trykket på baksiden av emballasjen.

Med velstandsutviklingen som startet i etterkrigstiden, og som virkelig begynte å skyte fart utover i 1950-årene, endret påsketradisjonene seg. Stådig flere påsketurister benyttet seg av DNT sitt hyttenettverk. Men samtidig begynte folk å skaffe seg egne hytter. Liv Eide sier det slik: «Utover femtitallet vart både ski og utstyr lettare, vegane vart brøytt, og påsketurismen og kulturen endra seg. Nye hytter voks opp som sopp, og det vart heile hyttegrender.»⁴¹

Jeg skal snart vende tilbake til hyttetradisjonen. Men først: *Hvordan står det til med påsketurismen i høyfjellet i dag?* Myten om at nordmenn trives

40. I den sammenheng kan det nevnes at DNT, i 1934, utgav en egen håndbok for skiløping.

41. Eide 2007, s. 11.

best til fjells mens våren begynner å gjøre seg gjeldende i lavlandet, slår (dessverre?) sprekker. Ifølge en kommentator i avisen Dagbladet i 2007 er det « en overraskende liten andel nordmenn som faktisk drar til fjells». ⁴² Men samtidig bekrefter begrepet «bypåske» at for nordmenn er det såpass oppsiktsvekkende å være i byen i påsken at det fortjener en egen betegnelse. Mentaliteten nå til dags er kanskje at man synes man *burde* være til fjells, og at man har et stikk av dårlig samvittighet fordi man ikke er det? Tallenes tale, fra 2007, er i hvert fall klare. En spørreundersøkelse som Norges Røde Kors Hjelpekorps (NRKH) fikk utført, viser at 46 % av Norges befolkning hadde tenkt å holde seg hjemme i påsken. «Kun» 31 % hadde tenkt seg til fjells, mens 13 % hadde planer om å tilbringe påsken ved sjøen. ⁴³

En annen myte, som også er i ferd med å slå sprekker, er myten om den fjellvante nordmann i påskefjellet. I den samme undersøkelsen, som NRKH fikk utført, oppgav 47 % av dem som skulle til fjells, at de manglet grunnleggende kunnskaper om kart og kompass. 38 % svarte at de manglet kunnskap om snøskred. Videre svarte kun 51 % at de utstyrte seg med ekstra mat og drikke for fjellturen, mens bare 46 % pakket med seg ekstra klær i sekken. Mest nedslående var det kanskje at ikke flere enn 18 % pleide å ta med seg kart og kompass.

14.3.4. Hyttetradisjonen

Som jeg var inne på ovenfor, begynte folk å skaffe seg egne hytter utover på 1900-tallet. Begynnelsen på dette fenomenet ser vi i mellomkrigstiden. Før den tid hadde hyttelivet ingenting med friluftsliv å gjøre. «Hytteliv», eller seterliv for den sakens skyld, hørte ikke til fritidssfæren. Ifølge Svein Lorentzen, professor ved NTNU, var «hytten» en liten og simpel bolig som verken var forbundet med hygge eller kos:

«Norske mann i hus og hytte» heter det i nest siste vers av fedrelandssangen.

I Bjørnstjerne Bjørnsons samtid lå det en krystallklar mening i denne formule-

42. Marie Simonsen, nyhetsredaktør i Dagbladet, i Magasinet, påsken 2007.

43. I 2008 hadde DNT 25–30 tusen overnattende gjester på sine hytter. Det gir en økning på 15 % sammenliknet med året før. (Aftenposten 25.03.2008.)

ringen. Forfatteren henvendte seg til 1800-tallets Norge, hvor de heldige bodde i ulike former for hus, men hvor svært mange måtte ta til takke med en langt mindre og enklere bolig: en hytte. For på Bjørnsons tid var hyttelivet slett ingen fritidsbeskjeftigelse. [...] Hytten var liten og trekkfull, og i moderne forstand uegnet som menneskebolig.⁴⁴

Lorentzen hevder videre at det i mellomkrigstiden oppstod et nytt hyttebegrep i Norge. I takt med den økende velstanden begynte middelklassen, fortrinnsvis i byene, å bygge fritidsboliger. Hytter ble bygget langs veier og jernbaner til fjells, og ved sjøen – langs fjorden og langs skipsleia. Disse «moderne hyttene» var ikke lenger fattigslige, men selvsagt (?) mindre og enklere enn boligene som eierne hadde i byene. Og etter dagens standard var de svært så små og sparsomt utrustet, uten innlagt vann og uten strøm. Ideen bak denne nye formen for hyttebygging var selvsagt å kunne nyte naturen, stillheten og friluftslivet, i naturomgivelser, fjernt fra dagliglivets mas og bylivets larm.

Som jeg har vært inne på tidligere, begynte nordmenns velstand for alvor å øke så snart andre verdenskrig var over. Først sakte, og så med akseleerende tempo utover på 1950- og 1960-tallet. Hyttene som ble bygget på denne tiden, var sjelden større enn 20–30 kvadratmeter, og standarden var fortsatt enkel. Ifølge Tanums store ordbok fra 1960-tallet var en hytte et: «mindre hus til bruk under ferieopphold». Så for ca. 40 år siden var hytta fremdeles «ei hytte». *Hvordan har det seg da at dagens hytter nærmer seg, eller sågar overgår, bolighus i størrelse?*

Med Norges inntreden i «oljealderen» skjedde det store endringer over noen tiår. Lav arbeidsledighet, bedre lønn og mer fritid medførte at presset i hyttemarkedet økte. Samtidig økte folks krav til plass og komfort. «Det enkle hyttelivet» begynner å vike for et hytteliv som i stadig større grad ønsket å nyte bolighusets standard. Som jeg har vært inne på tidligere, skjedde hyttebyggingen i stadig større grad i tilrettelagte felt. Som i ordinære boligfelt ble det dermed lagt til rette for vann og strøm, og ikke minst bilvei helt frem til hytteveggen. Ifølge Lorentzen ble hyttene større enn tidligere: «Men fritidsboligen konkurrerte likevel ikke med den faste. Fortsatt

44. Lorentzen 2007.

var det for de aller fleste slik at en hyttehelg betydde færre kvadratmeter og mindre komfort enn livet i familieboligen.»⁴⁵

Dagens tilstander ser vi tendensene til først på 1990-tallet: «Fra 1990-tallet og inn i det nye tusenåret ser vi igjen konturene av en ny type hyttebygging. Bakteppet er den [...] sterke materielle velstandsøkningen [...]. Hyttelengde på 40 meter er passert [...] og nye hytter er nå ofte større enn eierens permanente bolig.»⁴⁶ I 2007 passert gjennomsnittsprisen på norske fjellhytter 1,5 millioner kroner.⁴⁷ Dette sier oss noe om utviklingen.

I Norge var det rundt 380 000 hytter i 2006. Bare i perioden 1985–2005 ble det bygget ca. 60 000 nye hytter. De siste årene har det årlig blitt bygget ca. 5000 nye hytter. De aller fleste av dem i skogbandet mot høyfjellet og over tregrensen. I 2007 ble det bygget så mange hytter at daværende miljøvernminister Helen Bjørnøy (Ap) gikk ut og varslet skjerpede regler for hyttebygging, samtidig som hun etterlyste tøffere kommunepolitikere. Året etter, i 2008, regulerte imidlertid hyttemarkedet seg selv. Omsetningen gikk tregt vinteren 2008 og hyttebyggingen flatet ut.

At grunnlaget for en levende hyttekultur står relativt sterkt i det norske folk, bekreftes av en undersøkelse som viser at to av tre nordmenn har tilgang til en «familiehytte».⁴⁸ I den sammenheng kan det også nevnes at gjennomsnittsfamilien er på hytta to uker i året.⁴⁹ Ifølge en undersøkelse gjort av NINA i 2004 var det mulighetene for friluftsliv, rekreasjon og avkopling som var de viktigste grunnene til at folk hadde hytte. Av de 1000 spurte hytteeierne var det mange som trakk frem det å oppleve forandring fra hverdagslivet, og det å komme i kontakt med naturen, som de viktigste grunnene til at de hadde hytte.

Hvor viktig hytta faktisk er for folk, gjenspeiles i det faktum at det i gjennomsnitt tar 19 år mellom hver gang en hytte omsettes. Til sammenlikning

45. Lorentzen 2007.

46. Lorentzen 2007.

47. Prisveksten i 2006 var på hele 25 %. Den kraftige prisoppgangen kom på toppen av store pris-hopp også i 2005 (13 %) og 2004 (9 %).

48. En av tre (36 %) har mulighet til å benytte seg av mer enn en fritidsbolig. (Verdens Gang 07.04.2007.)

49. En av ti hytteeiere er imidlertid aldri på hytta. (Ibid.) En annen undersøkelse viser at hytteeierne benytter sin fritidsbolig 1,2 ganger i måneden. (Reisevaneundersøkelsen 2005, gjennomført av Transportøkonomisk Institutt. Her etter Aftenposten 17.08.2006.)

omsettes boliger i gjennomsnitt hvert syvende år. Når man skal forklare denne tendensen, pekes det gjerne på følelsene knyttet til hytta: «Hytta er noe som går i arv, og som for mange representerer barndommen. Den berører ikke kun én, men hele familien [...]». Dette underbygges også av NINA sin undersøkelse fra 2004, der det ble trukket frem at hytta var et sted med familiære røtter. Hyttetradisjonen lever altså i beste velgående, enn så lenge.

14.3.5. Sikkerhet i vinterfjellet

Velkommen til fjells – men ta ansvaret selv.⁵⁰

Allerede i 1893, i *Haandbog i Skiløbning* manet forfatteren Laurentius Urdahl til forsiktighet i omgang med vinterfjellet:

Forsigtighed maa der til, naar man vil give sig ivei paa de nu saa yndede Høifjeldsture. Thi oppe paa Fjeldet kan Veiret tage slig, at man ingen Ide har om det, hvis man kun har været ude paa Smaature i Nordmarken eller paa Skogsture i Dalstrøgene.⁵¹

I 1890-årene var imidlertid vinterfriluftslivet til fjells kun i sin spede begynnelse. Det var for de få, og mye tyder på at disse hadde rikelig erfaring med friluftsliv i høyfjellet fra før. Det er først når de bredere lag av befolkningen begynte å oppsøke vinterfjellet at dette med sikkerhet for alvor ble aktualisert.

I Norge fikk vi eksempelvis den første «ulykkespåskan» i 1920. Som nevnt ovenfor omkom 3 personer i området på og rundt Hardangerjøkulen i det forrykende uværet dette året. Som en følge av dette utrustet DNT sine hytter med lanterner og sirener. Organisasjonen startet også med kvisting av løyper i 1924.⁵² I dette arbeidet hadde riktignok Norges Røde Kors Hjelpekorps (NRKH) kommet dem i forkjøpet. Året før, i 1923,

50. Mottoet til «Aksjon Fjellvett» som ble iverksatt i kjølvannet av ulykkespåskan i 1967.

51. Urdahl 1893, s. 108.

52. Den første kvistede løypa til DNT så dagens lys mellom Finse og Geiterygghytta i 1924.

begynte nemlig NRKH med kvisting. De to organisasjonene innledet etter hvert et samarbeid rundt kvistingen, men etter hvert overtok DNT helt og holdent dette ansvaret.

I årene som fulgte etter andre verdenskrig fikk vinterfriluftslivet et omfang som i stadig større grad aktualiserte spørsmålet om sikkerhet. Etter hvert som flere og flere søkte til fjells, ble behovet for informasjon og andre tiltak større og større. Her bidro de frivillige organisasjonene i vesentlig grad. I 1952 kom det nye tiltak. Dette året ble de ni fjellvettreglene laget, av NRKH sin hjelpekorps sjef Leif Hanoa og «reiseinstruktør» Frank Schrøder. I forkant av påsken dette året fikk NRKH også trykket opp 120 000 eksemplarer av brosjyren «Respekt for fjellet». Samtidig som man jobbet med folks holdninger og bevissthet rundt dette med sikkerhet, iverksatte man også tiltak ute i felten. I påsken 1953 hadde eksempelvis NRKH hele 2000 hjelpekorps i beredskap over hele landet.

Så kom den store ulykkespåsken, i mars 1967. En halv million påsketurister hadde dratt til fjells. Påsken kom tidlig, og det var varslet dårlig vær. Likevel la mange ut på tur i høyfjellet, flere på tross av advarsler fra hytteverter rundt omkring. Kildene er ikke helt enige om antallet, men ulykkespåsken krevde minst 16 liv.⁵³ Skred tok noen, mens de fleste omkom som følge av utmattelse og nedkjøling. I alle fall ble det klart at heller ikke nordmenn nødvendigvis hadde erfaring og kunnskaper nok til å takle tøffe vinterforhold.

I kjølvannet av ulykkespåsken tok DNT og NRKH derfor initiativ til å sette ned et utvalg som skulle arbeide med forebyggende tiltak mot ulykker i fjellet. Leder for utvalget var en av mennene bak «de ni fjellvettreglene», hjelpekorps sjef Leif Hanoa. For øvrig deltok Claus Helberg fra DNT, Erik Damman Sr., Odd Gran og Nils Faarlund, utvalgets sekretær. De ni fjellvettreglene var allerede blitt «en institusjon», og andre tiltak som allerede var iverksatt ønsket man ikke å gå bort ifra. Tiltak som kvisting av ruter, utstasjonering av mannskaper, samt lanterner og tåkelurer på DNTs hytter ble dermed videreført. Men man trengte noe mer ...

En av utvalgets medlemmer, Nils Faarlund, hadde allerede samme år som ulykkespåsken fant sted, grunnlagt «Norsk Alpincenter», senere

53. I Nordli 2000 oppgis det 16 omkomne (s. 69). I Kroglund og Valmøt 2007 oppgis det 18 (s. 115).

Norges Høgfjellsskole, i Hemsedal. Senteret drev med kursing nettopp i blant annet vinterfriluftsliv og begynte tidlig å gi ut bladet *Mestre fjellet – Tidsskrift for høgfjellskiløping, brevandring og klatring*. Nils Faarlund var den i utvalget som sterkest tok til orde for at folk måtte lære å velge «tur etter evne».⁵⁴ Dette stod i kontrast til de øvrige tiltakene, som allerede var innført, som langt på vei tok sikte på å utføre den umulige oppgaven å «sikre fjellet». Faarlund fikk gehør for sitt forslag, og høsten 1967 lanserte utvalget kampanjen «Aksjon Fjellvett», med følgende motto: «Velkommen til fjells – men ta ansvaret selv».⁵⁵

I denne sammenheng kan det også nevnes at dette med opplæring og kursing i vinterfriluftsliv ble diskutert helt opp på stortingsnivå som følge av ulykkespåskan. I en interpellasjon allerede samme år reises spørsmålet: «Bør det gjøres noe mer for å forebygge ulykker i fjellet [...]?»⁵⁶ Videre ble det pekt på at opplysningsarbeid i skolen var ett av tiltakene som måtte iverksettes: «[...] dette opplysningsarbeidet burde førast inn i skolane våre, særlig på bakgrunn av den interessa som det er blant barn og ungdom for fjellturar.»⁵⁷ Trolig var ulykkespåskan en viktig faktor i prosessen frem mot at friluftslivsaktiviteter ble en del av kroppsøvingsfaget i Mønsterplanen for grunnskolen fra 1974. En annen «ringvirkning» av de mange dødsulykkene påskan 1967, var opprettelsen av de to hovedredningssentralene i Bodø og på Sola, som Stortinget gikk inn for i 1970.

For folk som ferdes til fjells vinterstid, ligger det mye sikkerhet i det å ha med seg spade for å kunne «grave seg ned i tide». Alle som har gravd en snøhule i ruskevær, vet at så snart man kommer en liten meter inn i skavlen, blir det stilt og rolig. *Men hvor langt tilbake i tid går tradisjonen med å bruke snøen som bolig i Norge?*

54. Kroglund og Valmot 2007, s. 116.

55. Ibid.

56. *Stortingstidende* 1967:3885, her etter Brustad, Gjertsen, Kühn og Moe 2004, s. 40.

57. Ibid., s. 43.

14.3.6. Snøen som bolig

Slik var det vi fikk smaken på å lage vårt hjem av sne. Vektige grunner talte da også for tanken. I den siste tid var det blitt mer og mer en plage dette at sneen sopte sig op omkring teltet og begrov det.⁵⁸

Snø har vært brukt som bygningsmateriale i boliger av urfolk i Canada og på Grønland i uminnelige tider. Inuittenes igloer var fullverdige vinterboliger, og fra første halvdel av 1800-tallet har vi vestlige kilder som beskriver igloens funksjonalitet. Den amerikanske polarforskeren Robert Edwin Peary (1856–1920) benyttet seg sågar av inuittenes kompetanse, også innenfor dette med snøhusbygging, på sin nordpolekspedisjon i 1909. Han hadde vært på flere ekspedisjoner på Nord-Grønland og Ellesmere Island i perioden 1886 til 1906, hvor han trolig hadde fått øynene opp for inuittenes funksjonelle boform.

En av hans følgesvenner under denne perioden var den norske polarforskeren Eivind Astrup (1871–1895). Trolig er Astrup den første skandinaver som beskriver inuittenes iglobygging, i boka *Blant nordpolens naboer* fra 1895. Mye tyder på at han også lærte seg byggeteknikken selv og deltok i bygningsarbeidet sammen med inuittene når det skulle etableres leir. Dette med å lære av urbefolkningen var ingen selvfølge på denne tiden. Mye på grunn av sin grunnfestede tiltro til sin egen «tekniske sivilisasjon» hadde mange europeere en nedlatende holdning til inuittene. Denne nedlatende holdningen utgjorde en barriere som vanskeliggjorde både kommunikasjon og læring.

En annen nordmann, som også brøt ned denne barrieren og tidlig lærte seg å bygge iglo, var Roald Amundsen. På sin ekspedisjon med Gjøa, gjennom Nordvestpassasjen i årene 1903 til 1905, fikk han undervisning i å bygge iglo av lokale inuitter. Han gav en nokså utførlig beskrivelse av hele byggeprosessen i sin bok om Norvestpassasjen som kom ut første gang i 1907. Gjennom store opplag ble kunnskapen om «snøen som bolig» formidlet til det norske folk uten at det førte til noen «iglo-boom». Men kanskje lot noen seg inspirere? Vi vet for eksempel at eventyreren Helge Ingstad

58. Ingstad 2001, s. 83.

fikk kjennskap til iglobyggingens kunst i forbindelse med sitt opphold på Grønland i 1932–33.⁵⁹ Men igloen som bolig nevnes ikke i «Speiderguttboka», verken fra 1912 eller 1945. Dette tyder på at det å bygge iglo neppe var noe man vanligvis foretok seg i forbindelse med turer i vinterfjellet. Ikke før i 1949-utgaven av «Speiderguttboka» kom dette med iglobygging med for første gang. Likevel var det ikke før fra 1980-årene av at det ble relativt vanlig å ha med igloen i friluftslivsbøker som omfattet overnattingsformer vinterstid.

I den grad snøen har vært brukt som bolig, fra gammelt av på våre trakter, har det trolig vært som nødly i forbindelse med uvær til fjells. Den eldste kilden jeg har kommet over, som sier noe om dette, er Kaptein Georg Prahll som forteller om hvordan hans «kjentmann» gravde dem inn i en snøskavl, under en skitur i 1824:

[...] da vi just havde standset ved en haard Sneskavl – der laa paa en maade i Ly af Uveiret, saa sagde den raske Veiviser, her skal vi faa Natteherberge. Med Skien fik han snart en Aabning paa den sterke Sneskavl, fik kastet saa meget Sne du – at 2 mand fik god Plads, derpaa blev Aabningen tildækket med Sne [...]⁶⁰

Det fortelles også om felespilleren Tarje Augunsson (1799–1872), bedre kjent som «Myllarguten», at han skal ha overnattet to–tre ganger i snøen under en skitur fra Bø i Telemark over fjellet til Bergen. Han var invitert til å spille fele for bergenspublikummet, av selveste Ole Bull (1810–1880), en gang i 1850-årene.

Snøhuler vet vi også har vært brukt under polarekspedisjoner rundt år 1900. På Carsten Egeberg Borchgrevink (1864–1934) sin Antarktis-ekspedisjon i 1899–900 lagde man seg eksempelvis ly ved hjelp av snøhuler i forbindelse med hvile og matlaging.

I *Idrætsboken*, utgitt av «Kristiania distriktslag for idræt» i 1923, fremgår det at snøhuler er noe man graver dersom «uheldet skulde være ute, man farer vild, er uten soveposer og overnating ute blir nødvendig [...]». Da

59. Ingstad 2001, s. 85.

60. Prahll 1920, s. 4.

anbefales det at man får i stand «en ordentlig snegrop og ordning for natten før følget blir utslitt og opgit».⁶¹ Videre skriver man:

Find en sneskavl hvor der er ly, og grav gropen ind der. Reserveklær og tøj tages paa. Hjælp hverandre, hold varmen (dunke og banke hverandre) og humøret mest mulig oppe. Tillat ikke søvn, især hvis vedkommende er vaat eller fryser.

Jeg har før nevnt at Helge Ingstad overnattet i et forlatt isbjørnhiet våren 1933, og på den måten fikk «smaken på å lage vårt hjem av sne».⁶² På grunnlag av Ingstads beretning er det rimelig grunn til å tro at snøhule ikke ble regnet som en vanlig overnattingsform. Hvis så var, burde Ingstad være en person som i så fall hadde slik kunnskap fra før, innen han «snublet over» isbjørnhiet.

Trolig er det først på slutten av 1960- og begynnelsen av 1970-tallet at snøhulen for alvor begynner å bli utbredt blant friluftslivsentusiaster. 70-tallet er i så måte kalt «den store snøhuleepoken». Fra da av hørte dette med bygging av snøhuler med, både i friluftslivslitteraturen og i forbindelse med ulike kurs i vinterfriluftsliv.

14.4. Dagens vinterfriluftsliv

Etter andre verdenskrig vokste vinterfriluftslivet nærmest til å bli en folkeaktivitet. Som nevnt ovenfor kunne det i etterkrigsårene være så mange som 70 000 mennesker ute på ski i «marka» rundt Oslo på en god «skisøndag». Vi skal nå se nærmere på dagens vinterfriluftsliv. *Hvordan står det til med «den klassiske skituren» i dag?*

14.4.1. Den klassiske skituren

Mye tyder på at «det klassiske vinterfriluftslivet», representert ved «skituren», også stod sterkt gjennom 1950- og 60-tallet, for så å komme inn

61. Amundsen 1923, s. 158.

62. Ingstad 2001, s. 82, 83.

i sin «storhetstid» i perioden fra rundt 1970 til midt på 1980-tallet. Midt på 1980-tallet lå oppslutningen rundt skiturer på hele 65 %. Og aldri siden har oppslutningen rundt «skituren» vært så stor. Dette fenomenet som så dagens lys på slutten av 1700-tallet vokste altså gradvis for så å nå en foreløpig topp etter ca. 200 år med tiltagende vekst. Vendepunktet kom i årene etter 1985. Fra da av fikk nemlig oppslutningen rundt «skituren» en betydelig tilbakegang, spesielt blant ungdommen. Det forhold, at en ny praksis spres, først i en periode med tiltagende vekst, så avløst av en periode med avtagende vekst, er slett ikke uvanlig. Studier av spredning av praksis gjennom befolkninger viser ofte tilsvarende spredningskurve (S-kurve). *Men hva skyldes den avtagende veksten?*

Svaret på dette spørsmålet er trolig svært sammensatt, og er inngående drøftet i Odden 2008 (in prep.). Milde og snøfattige vintre, først i 1988, så i 1989 og så igjen i 1992, utpeker seg likevel som en hovedårsak når man ser på befolkningen under ett. For ungdommen, isolert sett, forholder det seg noe annerledes. For denne gruppen fikk skituren i tillegg «konkurrans» av nye aktiviteter på ski, aktiviteter som foregikk i de relativt nye alpinanleggende. Denne forklaringen vil jeg dvele ved her.

På 1980- og 1990-tallet begynte for alvor alpinanleggene å trekke til seg stadig flere brukere, og da spesielt ungdommer. Først alpinister, og så telemarkskjørere og snowboardere. I tilknytning til anleggene ble det etter hvert populært med «frikjøring», skikjøring utenfor de preparerte nedfartene. I tillegg til denne «anleggsaktiviteten» har også skiseiling, kiting, isklatring og andre liknende aktiviteter så smått begynt å gjøre seg gjeldende i vinterfjellet.

Flere av disse moderne aktivitetene kjennetegnes ved at de er relativt krevende, med elementer av fart, spenning og mestring. Vi skal nå se nærmere på noen av disse aktivitetens historie og utvikling. Først skal jeg ta for meg aktiviteten i alpinanleggene, for så å komme inn på det jeg har valgt å kalle «grensesprengende aktiviteter», moderne polarekspedisjoner, krevende vinterklatring og bratt skikjøring.

14.4.2. Alpinanleggene – tre grener

Alpin skisport ble avla fram som eit innovativt prosjekt for britisk reiseliv i Alpane.⁶³

Hvorvidt kjøring i alpinanlegg kan kalles friluftsliv, kan helt sikkert diskuteres. Uansett er det en vinteraktivitet utendørs som svært mange har et forhold til, og som jeg mener er relevant å ta med i denne sammenheng. Ikke minst fordi aktiviteten i skianleggene er en «konkurrent» til «den klassiske skituren» og annet mer tradisjonelt vinterfriluftsliv.

De første alpinanleggene ble etablert i Alpene som et trekkplaster for turister. Det var briten Sir Henry Simpson Lunn (1859–1939) som hadde idéen. Han var hotelleier og reiselivsmann og ønsket å få til en attraksjon som gjorde det mulig å holde turisthotellene vinteråpne. De første alpinanleggene så dermed dagens lys i 1899. Da ble den første kabelbanen med tanke på ski bygget, i Davos.⁶⁴ Etter hvert ble også Europas første skitrekk satt opp, i 1908. Ganske parallelt vokste det frem en alpinanleggsindustri i USA. Der skal den første skiheisen ha blitt bygget i Truckee, California i 1912.⁶⁵ I Norge var man heller ikke så langt etter. Norges første skitrekk ble nemlig etablert av speiderbevegelsen, i Tryvannskleiva ved Oslo, allerede i 1919.

De første alpinanleggene ble altså etablert parallelt med fremveksten av alpinsporten. Begge deler foregikk hovedsakelig i Alpene. Eksempelvis ble det som trolig er verdens første slalåmrenn, tilnærmet likt det vi ser på som slalåmrenn i dag, avholdt i Alpene fra rundt 1900. Til tross for at begrepet «sla låm» opprinnelig var et telemarksuttrykk, hadde slalåmkjøring trolig liten utbredelse i Norge rundt 1900. I 1886 ble det riktignok arrangert «Præmieskirænd i Siljord» med «sla låm» på programmet. Men i 1906 skal de ha blitt arrangert slalåmrenn i Norge for siste gang (Holmenkollrennet i 1906), inntil den moderne alpinsporten så dagens lys. Ifølge forfatteren

63. Kleppen 2007, s. 33.

64. Verdens første kabelbane (ikke med tanke på ski) ble bygget i Lyon, i 1862. Den andre kabelbanen beregnet for ski ble bygget i St. Moritz, 1913.

65. Kilden hevder at dette var verdens første skiheis. Men Louis Dawson, forfatteren av boka *Wild Snow* hevder imidlertid at de første skiheisene på det amerikanske kontinentet kom i 1924 (ski train), i Utah, og i 1932 (ski tow), i Quebec. Den første stolheisen ble satt opp i Sun Valley, 1938.

Halvor Kleppen ble telemarkssvingen og Kristianiasvingen i den norske tradisjonen bare brukt «etter hoppnormen frå 1901 som ein avsluttande sving på sletta etter hoppet».⁶⁶

Det kan derfor trygt hevdes at alpinsporten ble utviklet i Alpene, blant annet med bidrag fra østerrikeren Mathias Zdarsky, briten Arnold Lunn og østerrikeren Johann Schneider. Sistnevnte Schneider har i ettertid blitt omtalt som den som for alvor åpnet Alpene for alpinskiiturismen, blant annet ved å etablere sin egen skiskole, «Arlberg-skolen» i 1920. Schneider har siden også blitt tillagt «mordet på telemarkssvingen» fordi den ble kuttet ut i Alpene etter at han utviklet kjøreteknikken «The Arlberg Crouch», basert på stem-kristianiasvingen. Schneiders svingteknikk fikk sitt store gjennombrudd i det åpne sveitsiske slalåm-mesterskapet i 1910. De fleste av Schneiders konkurrenter benyttet telemarkssvingen, mens han kjørte sin «Arlberg Crouch» og slo alle med flere sekunder. Schneider hevdet at han selv hadde utviklet denne teknikken, men var oppmerksom på at den nok hadde sin opprinnelse i Norge. Både svingen og kjørestillingen var nemlig blitt beskrevet 40 år tidligere i Kristiania, i avisen *Morgenbladet* i 1867. At teknikken også var kjent, og i bruk i Norge, fikk man en bekreftelse på under det åpne nasjonale skimesterskapet i Østerrike, trolig rundt 1915. Da kjørte eksempelvis nordmannen Lauritz Bergendahl (1887–1964) på akkurat samme måte som Schneider. Dette skulle tyde på at teknikken med å svinge på ski, også sving etter sving i bakker, fortsatt var en levende tradisjon i Norge, om enn ikke som en del av det offisielle konkurranseprogrammet.

1920-årene førte ikke bare med seg nye skiteknikker, men også noen tekniske nyvinninger på utstyrsfronten. I 1926 ble det for eksempel satt i gang produksjon av ski med stålskanter. Og i 1929 kom Kandahar-bindingen på markedet. Med Kandahar-bindingen ble det også utviklet tyngre støvler med tykkere og stivere såler. Med dette lå alt til rette for at også «folk flest», vel og merke de som hadde tid og råd, kunne kjøre på ski. Likevel var det først i 1950- og 1960-årene at skiindustrien for alvor vokste frem, både i

66. Kleppen, 2007

USA og i Alpene.⁶⁷ Trolig har dette sammenheng med at det var først da den generelle velstandsøkningen var kommet så langt at mange nok kunne oppsøke anleggene. Ser vi til Norge, så sent som midt på 1980-tallet, hadde skiaktiviteter i tilknytning til alpinanlegg kun en oppslutning på 14 %. Under siste halvdel av 1980-årene foregikk det imidlertid en sterk vekst som så flatet noe ut igjen i løpet av 1990-tallet. Bakgrunnen for veksten var nok den generelle velstandsøkningen som fulgte av Norges inntreden i «oljealderen». Men veksten skyldtes også at alpinanleggene fikk brukere fra tre ulike «skigrener»; alpint, telemark og snowboard, noe som økte bredden i befolkningen som fattet interesse for alpinanleggene.

Telemarkssvingens renessanse

Naturlig nok var det slalåmkjøring som fra starten dominerte aktiviteten i alpinanleggene. Både i Alpene og ellers kjørte man ulike varianter av parallellsvinger, enten de nå kaltes kristianiasvinger, «The Arlberg Crouch» eller «Christies». I Alpene var det ikke tradisjon for noe annet. Der var, som nevnt, telemarkssvingen erklært død og begravd. Og med fortsatt spesialisering av alpinutstyret, hvor også skiløperens hæl ble festet til skiene, ble dét spikeren i kisten. I den grad telemarkskjøringen ble videreført som sving-i-sving-teknikk, skjedde det i den norske fjellheimen, av vanlige norske fjellskiløpere. Ellers ble den i Norge først og fremst beskrevet som stoppsving etter hopp, og som «en god balanseøvelse» til og med 1960-tallet. I den sammenheng er det viktig å presisere at det ble instruert i telemarkssvingen, så sent som i 1960-årene, men da først og fremst i forbindelse med telemarksnedslag og stoppsving, etter skihopp, og ikke «sving-i-sving-telemark» slik vi tenker telemarkskjøring i dag. Tidlig på 1970-tallet ble det gjort forsøk på å gi instruksjon i telemarkskjøring ved Norges Idrettshøgskole, i forbindelse med fjellskiløping. Men den tradisjonsrike svingteknikken ble møtt av negative karakteristikk. Studentene,

67. Flere enn halvparten av USA's stolheiser ble bygget i 1950-årene. (Dawson, Louis. <http://www.wildsnow.com>. Her etter Albert, Houge-Thiis og Rotevatn 2002, s. 26). I 1949 hadde man utviklet tråkkemaskiner som kunne preparere løyper på en effektiv måte, og i 1951 ble det tatt patent på kunstsno. (Dawson 1997, s. 12.)

med sine referanser til alpin svingteknikk, omtalte telemarkssvingen både som «nostalgisk, sirumpa og helt bak mål».⁶⁸

Det var altså parallellsvingen som rådde grunnen, også i Norge, til langt ut i 1970-årene. Det var den svingen som ble benyttet av «alpin-stjernene», som selvsagt var forbilder for allmennheten. I den sammenheng er det nok å nevne den norske olympiske mesteren (1952) Stein Eriksen (f. 1927).

Hvordan kunne det da ha seg at telemarkssvingen fikk sin renessanse i 1970-årene? Faktisk har det seg slik at den historien trolig startet med nettopp alpinisten Stein Eriksen. Eriksen hadde nemlig fått et navn i USA, i kraft av å være både olympisk mester og trippel verdensmester i slalåm, storslalåm og kombinasjonen, fra VM i alpint i Åre i Sverige i 1954. I kjølvannet av disse seirene ble han skiinstruktør og etter hvert ski-kjendis i USA, hvor han blant annet fikk utgitt boka *Come Ski With Me* i 1966. I 1971 så en amerikansk skiløper ved navn Rick Borkovec et bilde av Stein Eriksens far, Marius Eriksen, i nettopp denne boka. På bildet gjør Marius Eriksen en telemarkssving etter et hopp. Dette inspirerte Borkovec og noen skivenner av ham til å prøve den gamle klassikeren som for lengst var «gått av moten». Dette førte til at telemarkssvingen ble «gjenoppdaget» i USA.

Illustrerende for utviklingen som fulgte, er det faktum at i 1970 var det bare ca. 1000 «Nordic-skiers» i USA, mens det i 1982 var registrert hele 4 millioner. Økningen er så utrolig stor, at selv om også tradisjonelle langrennsløpere er medregnet her, blir mye av oppgangen tilskrevet telemarkssvingens renessanse. I USA slo nemlig telemarkskjøringen igjennom både innenfor «alpine skiing», «backcountry skiing», så vel som innenfor «ski mountaineering». Klassikeren «Freeheel Skiing», av Paul Parker, kom ut i USA i 1985. Og det som startet i «en liten lomme» av Rocky Mountains hadde snart spredt seg til store deler av USA, og blitt «mainstream» i løpet av første halvdel av 1980-tallet.

Telemarkssvingens popularitet og utbredelse i USA på 1970- og 80-tallet forklares gjerne med at den ble et uttrykk for frihet, og en del av et opprør mot «the establishment». «Free your heel – free your mind» ble et slagord.

Norske studenter i USA skal så ha «tatt med seg» telemarkssvingen «hjem igjen» til Norge i løpet av 1970-årene. Enkelte miljøer i tilknytning til ulike

68. Albert, Houge-Thiis & Rotevatn 2002, s. 36, 37.

alpinsentre tok så opp svingen og begynte «å kjøre telemark», noe som etter hvert ble gjenstand for både oppmerksomhet og beundring. Med 1980-årene ble «The World Telemark Championship» og Norges-Cup arrangert, samtidig som såkalte «demoteam» reiste rundt fra alpinanlegg til alpinanlegg for å vise frem den ny-gamle teknikken. På slutten av 1980-tallet hadde telemarkskjøring blitt en populær aktivitet i Norge. Svingen hadde fått sin renessanse, men i en helt ny «setting».

Løssnøkjøring

Mange forbinder telemarkssvingen med løssnøkjøring. Og det er legitimt å hevde at «teleskiing» i USA på 1970- og 80-tallet var forløperen til den moderne «freerider»-bevegelsen, fordi telemarkskjørerne var blant de som først «åpnet opp» for såkalt «backcountry skiing», skikjøring utenfor de preparerte nedfartene.

Ifølge amerikaneren Louis W. Dawson, forfatteren av boka *Wilde Snow*, ble løssnøkjøringen imidlertid oppfunnet i Alta, USA rundt 1940, av foregangspersoner som amerikaneren Dick Durrance. Dette er selvsagt en sannhet med modifikasjoner. Man kan vanskelig forestille seg at det ikke har blitt svingt på ski i løssnøen før den tid, ikke minst i Norge. Men det å oppsøke bakker i og utenfor alpinanlegg for å kjøre løssnø, og begrepsfeste fenomenet som løssnøkjøring («powder-skiing»), var kanskje noe som først oppstod i Alta?

Det er vanskelig å si noe sikkert om når løssnøkjøring i denne forstand fikk sin utbredelse i Norge. Vi vet at vår egen alpinlegende, Stein Eriksen, var helt ukjent med fenomenet da han kom til USA i 1953: «After having been a racer all of my life, powder snow was something new to me.»⁶⁹ Trolig var dette med løssnøkjøring noe som fikk sin utbredelse gradvis og parallelt med at telemarkssvingen fikk sin renessanse her til lands.

69. Eriksen 1966, s.56.

14.5. Grensesprengende vinteraktiviteter

Også innenfor det moderne norske vinterfriluftslivet har man de siste 20–30 år sett en tendens til at det individorienterte og grenseoverskridende friluftslivet har fått fotfeste. I den store sammenheng er utøverne av disse mer «ekstreme» aktivitetene få, men de får mye oppmerksomhet, ikke minst i media. Dette er utøvere som har perfektionert seg innenfor én gren av vinterfriluftslivet, og som stadig flytter grensene for hva som «er mulig» innenfor sin gren. Eksempler på slike grener kan være moderne polarekspedisjoner, krevende vinterklatring og bratt skikjøring.

Felles for disse aktivitetene er at utfordringen, prestasjonen og utøveren selv står i fokus. Prestasjonen trer tydeligere fram i «konkurransen» med andre utøvere av samme gren hvor man viser frem og sammenlikner dyktighet i en uformell «setting». Den individuelle prestasjonen, og den som utfører den, kommer i sentrum. I dette bildet blir kroppen og viljen to sentrale elementer. Og bak viljen står, for noen, kanskje ønsket om ære og berømmelse? Enkelte vil hevde at disse grensesprengende aktivitetene er for identitetsprosjekter å regne, og at utøvelsen av aktivitetene danner basis for utøvernes «narrative identifikasjonsprosess».⁷⁰ I den konteksten blir grensesprengende aktiviteter en måte å skape og gi uttrykk for identitet. Når et identitetsprosjekt også blir en søken etter ære og berømmelse, blir «å være» det samme som «å være sett». Image blir selvbilde, og man finner selvfølelse i å være andres forbilde.

Samtidig som dette med identitetsbygging sikkert danner et bakteppe for mange utøvere av grensesprengende aktiviteter, er det rimelig å anta at utøverne også kjenner en genuin glede over selve utøvelse av aktiviteten sin. Motivene for å drive «ekstreme» aktiviteter er svært sammensatt og omfatter trolig et helt spekter av ulike kategorier, som for eksempel: pur bevegelsesglede, naturopplevelse, opplevelsen av å mestre, søken etter «flow», søken etter risiko, søken etter ære, søken etter «kred», søken etter berømmelse osv. Det er ikke mitt anliggende å forklare fenomenene, verken fenomenologisk eller sosiokulturelt. Mitt anliggende her er å gi et historisk overblikk over fremveksten og utviklingen av fenomenene moderne

70. Ydegaard 2007, s. 95.

polarekspedisjoner på ski, krevende vinterklatring og bratt skikjøring, som har det til felles at de kan regnes som grensesprengende aktiviteter innenfor vinterfriluftslivet.

14.5.1. Moderne polarekspedisjoner på ski

I likhet med engelskmenn som på 1800-tallet hadde dratt til de norske fjell for å få utløp for sin lekelyst og hang til utfordringer, dro nordmenn på slutten av 1900-tallet til Svalbard, Grønland og mot de to polene, for å gå på ski, klatre eller padle kajakk. For mange var dette en utvidelse av friluftslivet som de drev hjemme i Norge.⁷¹

Etter polarforskningens «heroiske tidsalder» rundt 1900, da størrelser som Nansen og Amundsen regjerte grunnen, var det liten eller ingen interesse for polare skiekspedisjoner i Norge.⁷² Dette hadde kanskje sin naturlige forklaring i at begge polene var nådd, og at innlandsisen på Grønland var krysset? Dessuten førte teknologiske nyvinninger til at det var mer hensiktsmessig å utforske polarområdene fra luften.

Så tidlig som i 1931 fikk vi imidlertid en pekepinn på at en ny æra var på vei. Forretningsmannen Martin Mehren (f. 1905) og legen Arne Høygaard krysset da Grønlands innlandsis som de første norske etter Nansen, men via en lengre og mer nordlig rute. Dette er trolig det første eksempelet på nordmenn som utvidet friluftslivet sitt til også å omfatte polare strøk. Vi må imidlertid vel 30 år frem i tid før vi finner et liknende eksempel. I 1962 gjentok Bjørn Staib og Bjørn Reese selveste Fridtjof Nansens ferd over Grønland fra 1888. Det er legitimt å hevde at Staib og Reese for alvor innledet en ny æra hvor moderne eventyrere begynte å gå opp sporene etter de klassiske polfarerne. Ifølge idrettshistorikeren Matti Goksøyr kalte

71. Goksøyr 2004, s. 332.

72. Den norske polarforskningens «heroiske tidsalder» kan kort oppsummeres med Fridtjof Nansens (1861–1930) ferd over Grønland i 1888, hans Fram-ekspedisjon fra 1893 til 1896, der Nansen og Johansen satte «lengst-nord-rekorden» – 86 14, Roald Amundsens (1872–1928) gjennomseiling av Norvestpassasjen fra 1903 til 1906, hans seier over Robert F. Scott i kappløpet mot sydpolen i 1911, hans gjennomseiling av Nordøstpassasjen fra 1918 til 1921, og hans ferd med luftskipet Norge over Polhavet og Nordpolen i 1926.

Staib og Reese turen sin en «sportstur» og «innledet en epoke preget av ny interesse for polare bragder og prestasjoner».⁷³ Staib og Reese gav seg ikke med Grønlandsferden, men fortsatte sin søken etter nye polarbragder. I 1964 gjorde de et forsøk på å nå Nordpolen med ski og hunder, uten å lykkes. De nådde 86 31 nord. Lengre nord enn Nansen, men kortere enn den amerikanske polarforskeren Robert E. Peary, med tilsvarende utstyr.⁷⁴

Lange ski- og hundeeskedisjoner, i sporene etter de klassiske polfarerne, ble også et internasjonalt fenomen. I 1968–69 ledet for eksempel engelskmannen Sir Wally Herbert (1934–2007) «The British Trans-Arctic Expedition», som med hundespenn og ski tok seg fra Alaska til Nordpolen og videre til Svalbard i løpet av 16 måneder.⁷⁵ Fra før hadde skotten Sir Vivian Fuchs (1908–1999) ledet «The Commonwealth Trans-Antarctic Expedition» som ble den første til å ta seg tvers over Antarktis, i 1957–58.⁷⁶ Denne ekspedisjonen hadde riktignok benyttet «Sno-cat tractors», men britene var altså de første som krysset Antarktis, samt Polhavet, noe som det selvsagt ble gjort et poeng av.

Denne «førstemannskulturen»,⁷⁷ som ikke minst hadde gjort seg så gjeldene rundt år 1900, i forbindelse med kappløpene mot Nord- og Sydpolen, var altså fortsatt levende. Men siden polene var nådd, de store isviddene krysset, og nå som til og med «The last great journey on Earth» – krysnningen av Polhavet, var gjennomført, måtte «førstemannskulturen» moderniseres. Ifølge Matti Goksøyr ble polene og isviddene på ny gjenstand for oppmerksomhet i vår moderne tid, til tross for at «alt var gjort». Det meste

73. Goksøyr 2004, s. 295. På 1980-tallet var det en rekke norske «ekspedisjoner» som tok seg over innlandsisen på Grønland, mot bare tre ekspedisjoner på 1960- og 70-tallet. Inntil 1988 hadde hele 35 nordmenn gjennomført denne turen. Det kan også nevnes at i jubileumsåret 1988 var det 42 menn fra 11 nasjoner som gikk over isen. Det første rene «kvinnelaget» prøvde seg i 1990, men ble hentet ned fra isen 50 km før «de var i mål». Dermed ble det Liv Arnesen og Julie Maske som anerkjennes som den første rene «kvinne-ekspedisjonen» som lyktes i å krysse Grønlands innlandsis. (Første kvinne var skotske Myrtle Simpson i 1965.)

74. To år etter at Staib og Reeses nordpolferd fant sted, i 1966, gikk Bjørn Amsrud skituren «Norge på langs», trolig som den første.

75. Huntford 2006, s. 416.

76. En av ekspedisjonsmedlemmene var for øvrig newzealenderen Sir Edmund Hillary (1919–2008), best kjent som førstebestigeren av verdens høyeste fjell Chomolungma (Mount Everest), sammen med sherpaen Tenzing Norgay (1914–1986).

77. Uttrykket er etter Goksøyr 2004, s. 305.

kunne nemlig gjøres «raskere, bedre og mer ekstremt».⁷⁸ I løpet av 1970- og 1980-årene dukket for eksempel «solo-skiturene» opp, og fenomenet «un-supported» – «uten støtte» ble aktualisert.⁷⁹

Logikken gikk ut på at det var mer ekstremt å gjøre «de gamle bragdene» alene. Og det var enda mer ekstremt å gjøre de gamle bragdene uten noen som helst støtte fra omverdenen. Videre var det mer ekstremt hvis en kvinne mestret oppgaven, og hvis hun mestret den alene, og i tillegg «un-supported» ... Kort sagt har den moderne polarekspedisjonen, i stadig større grad, fått en idrettslig og sportslig karakter der hovedfokuset har vært på kappestrid, på grensesprengning, og på hvilke menneskelige kraftprøver slike ekspedisjoner er.⁸⁰

I løpet av 1960-, 1970- og 1980-årene vokste det altså frem en «rendyrket eventyrer-praksis»⁸¹ i polarområdene. Denne eventyrer-praksisen har hele tiden vært internasjonalt anlagt, men Norge må sies å ha gjort seg spesielt bemerket. Kanskje er dette først og fremst et resultat av at mange nordmenn har latt seg inspirere av Nansens og Amundsens fordums storhet? I tillegg har det nok vært et betydelig antall nordmenn som så på ferder i polare strøk som en naturlig utvidelse av det vinterfriluftslivet de drev med fra før. I 1990 gjennomførte eksempelvis den «Norske Sydpolekspedisjonen», med brødrene Sjur og Simen Mørdre (f. 1964) i spissen, den første ikke-motoriserte krysningen av det Antarktiske kontinentet. Samme år ble Erling Kagge (f. 1963) og Børge Ousland (f. 1962) de to første som nådde Nordpolpunktet uten støtte fra annet enn det de dro med seg i pulken.

78. Goksøyrr 2004, s. 296.

79. I 1978 gikk japaneren Naomi Uemura alene med hunder til Nordpolen, og senere alene med hunder Grønland på langs (med flystøtte). I 1986 gikk franskmannen Jean-Louis Etienne alene på ski til Nordpolen (med flystøtte). I 1986 ledet amerikaneren Will Steger en hundesledeekspedisjon til Nordpolen, som den første uten støtte. I forbindelse med denne ekspedisjonen ble for øvrig Ann Bancroft første kvinne på Nordpolen. (Goksøyrr 2004)

80. Tilsvarende kappestrid finner vi også innen fjellporten. Våren 2008 nådde absurditeten nye høyder. Da kaptet flere personer om å bli den eldste på toppen av verdens høyeste fjell, Mt. Everest. Rekorden t.o.m. 2007-sesongen hadde den japanske klatreren Katsusuke Yanagisawa, som var 71 år da han nådde toppen. I 2008 deltok bl.a. den 75 år gamle japaneren Yichiro Miura i dette kappløpet (den samme Miura som kjørte med fallskjerm ned fra South Col, Mt. Everest, i 1970). Han ble imidlertid slått av 76 år gamle Min Bahadur Sherchan som dermed satte ny rekord.

81. Uttrykket er etter Goksøyrr 2004, s. 208.

Norges posisjon som moderne polarnasjon innenfor eventyrer-sjangeren ble befestet med Erling Kagges skitur alene til Sydpolen uten støtte i 1993, Børge Ouslands skitur alene til Nordpolen uten støtte i 1994 og Liv Arnesens (f. 1953) skitur alene til Sydpolen uten støtte i 1994 (første kvinne).

I 1997 gjenstod imidlertid «nittitallets store styrkeprøve» – det å krysse det antarktiske kontinent alene, på ski, uten støtte. Som så mange ganger før ble det et kappløp, denne gangen mellom nordmannen Børge Ousland, engelskmannen Sir Ranulph Fiennes og polakken Marek Kaminski. Børge Ousland lyktes der de andre feilet, og han nådde målet etter 64 dager alene på tur. I samme «klasse» står bedriften til Rune Gjeldnes (f. 1971) og Torry Larsen (f. 1971) som ble de første som gikk på ski tvers over Polhavet, fra Severnaja Zemlja i Sibir til Ward Hunt i Canada, via polpunktet, uten etterforsyning, i 2000.⁸² Et spørsmål som aktualiseres i denne sammenheng, er når denne bedriften blir repetert av noen som gjennomfører bragden alene? For det er bragder på dette nivået som skal til for å vekke vesentlig oppmerksomhet i våre dager. Polare eventyr har blitt så vanlig i at selv det å gjennomføre «verdens lengste skitur» ikke vekker nevneverdig oppmerksomhet annet enn blant spesielt interesserte. Dette fikk Rolf Bae og Eirik Sønneland erfare etter at de i 2001 gjennomførte en skitur på 3800 km, i løpet av 105 dager, fra kyst til kyst i Antarktis via Sydpolen, uten støtte, og kun fikk oppslag i lokalpressen.⁸³

Det kan sikkert sies om flere av disse moderne polareventyrerne at aktiviteten de driver, inngår i et personlig identitetsprosjekt. To andre aktuelle grupper er fjellklatrerne og «brattkjørerne». Først et avsnitt om vinterklatringen.

14.5.2. Vinterklatring

Innen 20 år var gått siden engelskmannen William Cecil Slingsbys bestigning av Store Skagastølstind i 1876, var samtlige av Hurrunganes topper

82. Fra tidligere hadde Gjeldnes og Larsen gått Grønland på langs, på ski, uten støtte, som de første.

83. Den kanskje mest eksklusive klubben av eventyrer pr. dags dato er de som «for egen maskin» har nådd alle tre polpunkter: Nordpolen, Sydpolen og «den vertikale pol», Chomolongma (Mount Everest). Denne klubben teller færre en 25 personer, inkludert de tre nordmennene Erling Kagge, Simen Mørdre og Cecilie Skog. (Aftenposten 27.03. 2008.)

besteget. I hele denne epoken hadde dette alpine fjellområdet i Vest-Jotunheimen vært sentrum for klatresporten i Norge. Og interessen for Hurrungane avtok ikke «bare» fordi toppene var besteget. I tråd med «fjellsportens indre dynamikk» var det nemlig nye generasjoner klatrere som søkte sine egne utfordringer i de samme fjellene. Når toppen var besteget og varden bygget, søkte man nye veier opp. Nye ruter ble etablert, gjerne vanskeligere enn førstebestigerens. Man traverserte rygger, og man gikk gamle ruter raskere og/eller med mindre sikringsutstyr. Boltekltringen åpnet for nye muligheter, og tekniske ruter ble etablert. Så gikk man også disse i fri, parallelt med at nye og vanskeligere tekniske ruter ble etablert. I dette søket etter stadig nye utfordringer inngår det som vil være mitt anliggende i dette avsnittet: de første vinterbestigningene ble gjennomført.

Allerede vinteren 1912 traverserte William Eger, Arne Fortun, Sigurd Saxlund og Ferdinand Scheldrup Vesle- og Store Stølsmaradalstind i Hurrungane. På et vis var dette en pionerbedrift fordi alpine traverser vinterstid neppe var blitt gjennomført i Norge tidligere. Bedriften overskygges imidlertid, historisk sett, av Eilert Sundt og Thorleif Bache sin første vinterbestigning av Aconcagua i Sør-Amerika i 1915. Denne bestigningen vekket internasjonal anerkjennelse og står som en milepæl i norsk klatrehistorie. Begge eksemplene viser at det foregikk vinterkltring i Norge, dog med beskjeden utbredelse.

I de tre tiårene som fulgte, ble det nemlig kun unntaksvis gjort alpine vinterbestigninger av betydning. Det desiderte høydepunktet i denne perioden må sies å være første vinterbestigning av Store Skagastølstind, ved Fridthjof V. Lorentzen og Boye H. Schlytter, via «Andrews' renne», i påsken 1923.⁸⁴ Internasjonalt må det også nevnes at nordmannen Erling Strøm ledet den første skiekspedisjonen som nådde toppen av Denali (Mount McKinley), Alaska, USA, i 1932. Men det er først fra 1950-tallet at antall alpine vinterbestigninger tar seg opp i Norge, og da først og fremst i Hurrungane, Jotunheimen. Fenomenet grep om seg og fikk en beskjeden «boom» på

84. Det kan anbefales å lese Boye Schlytters artikkel om denne påsketuren i Skiforeningens årbok for 1923. De to karene hadde, dagen før bestigningen, gått på ski fra Spiterstulen, via Leirvassbu og Krossbu til Turtagrø – en tur mange av dagens påsketurister ville delt inn i tre dagsetapper.

60-tallet, og fortsatte i 1970- og 1980-årene inntil samtlige topper i dette fjellområdet var vinterbesteget i løpet av vinteren 1986.⁸⁵

Med 1960- og 1970-tallet kom også fosseklattringen til Norge. En milepæl i denne sammenheng er Trond Aas og Robin Barley sin bestigning av Kongsvollfossen opp mot Nordre Knutshø i Jotunheimen, i 1972. Ikke overraskende kanskje fikk ikke fosseklattringen, eller storveggsklatring om vinteren, umiddelbart noen stor utbredelse i Norge. Vi har flere eksempler på at det var utenlandske klatrelag som stod for de banebrytende bedriftene på 1970-tallet, som polakkenes første vinterbestigning av Trollveggen i 1974, og amerikanerne Rob Taylor og Henry Barber sin grensesprengende bestigning av Vettisfossen i 1977. Sistnevnte bedrift ble eksempelvis først repetert av norske klatrere i 1996, ved Ketil Strømme og Øyvind Moss.⁸⁶ Fosseklattring er per i dag fortsatt en marginal vinteraktivitet i Norge. Til sammenlikning har nok bratt skikjøring et vel så stort nedslagsfelt.

14.5.3. Bratt skikjøring (Ski mountaineering / Glisse alpinisme)⁸⁷

The ski mountaineer not only shares with the winter climber many common experiences: he is bound to him by a spiritual link far stronger than that which unites the ski mountaineer with the ski-runner who never leaves the lower hills.⁸⁸

Med bratt skikjøring mener jeg her skikjøring i terreng brattere enn 40°. Av mange regnes denne typen skikjøring som et «nymotens fenomen». *Men hvor gammel er egentlig denne grenen av vinterfriluftslivet? I likhet med så mange andre «nye» fenomener har den vel sin forhistorie? Og i så*

85. Når det gjelder norske bedrifter utenlands, står kanskje Bjørn Myrer-Lund og Finn Dhæli sin vinterbestigning av Nordveggen på Eiger i 1982 i en særstilling.

86. De to amerikanerne ble godt hjulpet i starten av Thomas Carlstrøm og Håkon Gammelseter. (Grimeland 2004.)

87. Forfatteren av boka *Wild Snow – a Historical Guide to North American Ski Mountaineering*, Louis W. Dawson, bruker termen «glisse alpinisme» som omfatter alle aktiviteter som assosieres med fjellsport når hovedformål med turen er ulike måter å ta seg ned fra toppen ved bruk av ulike glisader, enten det nå er ski, snowboard eller annet.

88. Lunn 2009.

fall, hvordan har utviklingen vært, og hvilke skiftende forhold har ligget til grunn for denne utviklingen? Fra gammelt av kunne man nok også kjøre relativt bratt. Fra Vest-Telemark, rundt 1880-/90-årene, har vi vitnesbyrd om såkalte «kneikelåmer» og «vill-låmer». I motsetning til de mer kjente «sla-låmene» var disse neppe lagt i en «jevnt hellende løype», som er den egentlige betydningen av ordet slalåm. Hvor bratte disse låmene var, er imidlertid usikkert. Dessuten fikk denne typen skiløping, historisk sett, lite utbredelse i Norge. På våre trakter var det skihopp, og etter hvert langrenn, som hadde status og ble sett på som «ekte skiløping». Og rundt 1910 het det angivelig at «den 'gamle' slalåma frå Telemark [...]» var gått i glemmeboken. Vi må nok til Alpene for å finne opphavet til den moderne brattskikjøringen, og selv i alpelandene ble det neppe kjørt virkelig bratt før i 1930-årene. Men til forhistorien hører det med at ski ble benyttet i forbindelse med alpine fjellbestigninger i Alpene fra og med 1890-årene. Ifølge Roland Huntford, forfatteren av boka *To planker, en lidenskap*, var det tindebestigeren Franz Reich (1863–1920) som gjennomførte den første alpine skibestigning. I mars 1893 besteg han nemlig det nesten 2000 meter høye fjellet Kitzbüheler Horn. I februar året etter ble den tyske skipioneren Wilhelm von Arlt (1853–1944) den første som gikk på ski til toppen av et 3000 meter høyt fjell, på Rauri Sonnblick (3103 moh.) Etter bestigningen skal han ha kjørt på ski ned igjen. Hvor bratt sier imidlertid historien ingenting om.

Alpine skibestigninger var altså en aktivitet med en hvis utbredelse i alpelandene fra 1890-årene.⁸⁹ For å kunne ta seg ned på en hensiktsmessig

89. I den sammenheng kan følgende «skibedrifter» i Alpene nevnes: Christopher Iselin, med følge, tok seg over «Pragel pass» (1554 moh.) med ski i 1893. (<http://www.alpenglow.org>.) Den engelske forfatteren Sir Athur Conan Doyle traverserte fjellet «Mayenfelder Kurka», fra Davos til Arosa i Sveits, på ski i 1894. (Kleppen 2007, s. 39.) «Chamonix-legenden» Dr. Michel Payot nådde «Col du Geant», i nærheten av Mont Blanc, på ski i 1897. (<http://www.skirandonnee.com>.) Fjellet «Monte Rosa» ble besteget med ski av de to tyskerne Oscar Schuster og Heinrich Moser i 1898. (Huntford 2006, s. 248; <http://www.alpenglow.org>.) Dr. Michel Payot og dr. Helbling, samt tre andre karer, Alfred Simond, Joseph Couttel og guiden Joseph «Le Rouge» Ravel, gikk på ski fra Mont Blanc til Matterhorn i 1903. (Huntford 2006, s. 284; <http://www.alpenglow.org>; <http://www.olympliquons-nous.com>.) Mont Blanc (4807 moh.) ble besteget for første gang med ski av guider fra Mylius og Meiringen i 1904. (<http://www.alpenglow.org>.) Professor Roget og Marcel Kurz gjennomførte «The Haute Route» – «den høye ruten», fra Zermatt til Chamonix, som de første, i 1911. (<http://www.alpenglow.org>.)

måte tok østerrikeren Mathias Zdarsky (1874–1946) rundt 1890 initiativ til å utvikle en teknikk for kjøring i terreng på minst 35°. Han utviklet en stem-sving, eller en slags plog-teknikk, som tillot ham å ta seg ned i sikksakk, med en lang stav som han styrte og bremset med. Zdarsky var inspirert til skiløping av Fridtjof Nansens bok *På ski over Grønland* (1890), men tok likevel tidlig avstand fra «den norske skolen», som forfektet telemarkssvingen og/eller kristianiasvingen.⁹⁰ For Zdarsky var målet med skituren selve klatreturen opp på fjellet. Under nedfarten hadde han bare som mål å komme seg helskinnet hjem, noe som medførte at han like gjerne «red» på staven for å bremse. Til tross for åpenbart manglende skiferdigheter omtales han likevel ofte som «alpinsportens far».

Ironisk nok er det britene som skulle komme til å bringe alpinsporten videre. I 1908 stiftet den britiske skipioneren, og senere skihistorikeren, Arnold Lunn (1888–1974) «The Alpine Ski Club», med fjellskiløping som eneste mål og mening.⁹¹ Lunn var representativ for en gruppe briter som ville «stå på ski», og ikke «renne på staven». Fra rundt 1910 vant deres syn på skiløpingen frem, på bekostning av Zdarsky sin «gamle» teknikk.⁹²

I neste omgang var det skiguident og skimesteren Johann (Hannes) Schneider (1890–1955), fra Arlberg i Østerrike, som for alvor brakte den alpine skiteknikken et vesentlig steg videre. I 1912 utviklet han sin egen teknikk. Han kuttet ut telemarkssvingen til fordel for fart og en enklere sving, og ble dermed tillagt «mordet på telemarkssvingen». Teknikken han utviklet, var basert på stem-kristianiasvinger og en lav, sammenkrøpet kjørestilling, beregnet for fart. Den fikk tilnavnet «The Arlberg Crouch».

Med «The Arlberg Crouch» bidro Schneider vesentlig til å ha skapt en moderne, fleksibel skiteknikk som kunne tilpasses alle bakker uten at det gikk utover farten. Ifølge Roland Huntford var det «Schneider som åpnet alpene» for alpinski-turismen for alvor. Rundt 1920 etablerte han en egen

90. Fridtjof Nansens bok om ferden over Grønland i 1888 (1890) var, ifølge samtidige kilder, generelt en svært viktig inspirasjonskilde for skiløping i Alpene. (Kleppen 2007, s. 37.)

91. Arnold Lunn introduserte verden for slalåmpøster i 1922 og blir derfor kalt den moderne slalåmsportens far. Han fikk dessuten FIS til å akseptere slalåm som offisiell gren innenfor FIS i 1930.

92. Den østerrikske offiseren Georg Bilgeri skal også ha bidratt til å utvikle Zdarskys teknikk i en retning hvor man gjorde seg mindre avhengig av den lange staven.

skiskole: «Arlberg skolen», hvor man stod på ski: «The Hannes Schneider Way». Skilærerne fra Arlbergskolen ble raskt regnet som de beste skiløperne i Europa, og en av dem, Anton «Toni» Seelos (1911–2006), også han fra Østerrike, har fått æren av å være den første skiløper som i høy fart kjørte «parallell Christie»-svinger i bratt terreng.⁹³

I 1920-årene var dermed det teknikkmessige grunnlaget lagt for det å kunne ta seg ned virkelig bratte fjellsider på ski. Det samme tiåret førte også med seg noen tekniske nyvinninger på utstyrfronten som trolig var avgjørende for fremveksten av «brattkjøringen».

I 1926 ble det satt i gang produksjon av ski med stålkanter.⁹⁴ Og i 1929 kom Kandahar-bindingen på markedet. Ved hjelp av en kraftig spiralfjær rundt hælen ble strammingen av støvelen i bindingen så til de grader forbedret at vi kan snakke om en revolusjon innenfor alpin skiløping. Med Kandahar-bindingen kunne man dessuten regulere strammingen etter behov. Den kunne løsnes når man var på vei opp, og strammes før nedkjøringen begynte. Den fungerte så godt at den dominerte markedet helt til den moderne «Randonnee alpine touring (AT)»-bindingen kom rundt 1970.⁹⁵ Med Kandahar-bindingen, og senere AT-bindinger, ble det også utviklet tyngre støvler med tykkere og stivere såler. I neste omgang påvirket utstyrforbedringene svingteknikken som muliggjorde stadig brattere skikjøring. Og allerede i 1933 ble bratt skikjøring introdusert som en «fjellsports-aktivitet» (ski-mountaineering). Dette året kjørte en F. Riech på

93. Som profesjonell skilærer fikk ikke Anton Seelos delta i vinter-OL i Garmisch Partenkirchen i 1936. Men hans skiferdigheter illustreres godt ved at han, som prøvekjører i lekene, kjørte hele seks sekunder raskere enn vinneren av slalåmkonkurransen.

94. Den østerrikske tindebestigeren og fjellskiløperen Rudolf Lettner eksperimenterte med stålkanter fra 1917. Det var hans eksperimentering som førte frem til at produksjonen av ski med stålkanter kom i gang. I den sammenheng kan det nevnes at stålkanter hadde vært i bruk i Norge, nærmere bestemt i Eidfjord, allerede fra 1887. Manglende behov for den typen utstyr var trolig årsaken til at stålkanter kun forble et lokalt fenomen her til lands.

95. Kandahar-bindingen ble utviklet av den sveitsiske spilledås-produzenten Guido Reuge. Reuges nyvinning var en kraftig spiralfjær rundt hælen på støvelen, som forbedret strammingen vesentlig.

ski ned fra fjellene Weisskugel, Zuckerhutl og Schrankogel i Alpene. Disse nedkjøringene innebar skikjøring i terreng på rundt 45°. ⁹⁶

I hvilken grad brattkjøringen grep om seg, er det vanskelig å si noe sikkert om. Den britiske skihistorikeren Sir Arnold Lunn har hevdet at de aller fleste av Alpene's topper var skibesteget før 1945. Han hevdet videre at skikjøringen og fjellsporten deretter «skilte lag» for så å «komme sammen igjen» rundt 1967, da brattkjøringen for alvor begynte å bli ekstrem. Lunn kaller den nye skikjøringen for «extreme skiing», som han karakteriserer som «the result of a marriage of two sports: alpinism and skiing». ⁹⁷ Med 1960-tallet startet med andre ord en ny epoke hvor man begynte å utforske mulighetene for å kjøre ned noen av de klassiske klatrerutene i Alpene.

På 1950-tallet hadde kompositt-skiene ⁹⁸ kommet på markedet, utviklet av Howard Head. Og samme år kom de første kommersielle «step-in-bindingene» i salg. I kjølvannet fulgte stivere støvler, med Bob Langes oppfinning av plast-støvlene. På utstyrssiden lå mye til rette for at brattkjøringen kunne utvikles videre. Og i 1960 ble brattkjøringen videreført med franskmannen Lionel Terray (1921–1965) og amerikaneren Bil Dunaway sin nedkjøring av nordsiden av Mont Blanc, som må sies å være relativt ekstrem. ⁹⁹

Uten forringelse for Terray og Dunaway sin prestasjon var det først og fremst sveitseren Sylvain Saudan (f. 1936), «Skier of the Impossible» som tok brattkjøringen det store steget videre på 1960-tallet, først med sin nedkjøring av «Spenser Couloir» i nærheten av Chamonix, og ikke minst med sin nedkjøring av 60° bratte «Gervascutti Couloir» fra Mont Blanc du

96. Samme år, i 1933, ble en fullstendig travers av Alpene gjennomført på ski for første gang. «Snøveien» fra Nice til Innsbruck ble gått av Leon Zwingelstein fra Grenoble. Denne skituren, på 1200 miles, ble gjennomført på 3 måneder. (<http://www.skirandonnee.com>.) Den amerikanske forfatteren Louis W. Dawson hevder at Andre Tournier sin nedkjøring av «the Argentiére glacier» i 1938 er «the world's first 'extreme' ski decent». (Dawson 1997, s. 8.)

97. Vives 2009.

98. Ski av fiberarmert plast.

99. Terray regnes som en av de store franske alpinistene, kjent for en rekke førstebestigninger, både av fjell (bl.a. Makalu, Himalaya i 1955) og diverse vanskelige ruter. Han deltok også på den franske, Maurice Herzog ledete, Annapurna-ekspedisjonen i 1950, som gjennomførte den første bestigningen av noe fjell over 8000 meter.

Tacul (4248 moh.) i 1967.¹⁰⁰ Saudan gav i sin tid uttrykk for hva han mente var bratt skikjøring: «For me, what is steep, is if you make a mistake, you are dead».¹⁰¹ Samtidig hevdet han at han verken var gal eller fryktløs:

I am not crazy, and I am not fearless. Someone who is never afraid is crazy ... he is dangerous. Before a steep descent, I have much feeling of apprehension. There is a big difference between apprehension and fear. If you are afraid, you lose control.¹⁰²

For å kunne kjøre så bratt utviklet Saudan den såkalte «Wind Shield Wiper Turn», hvor man svinger skiene i hovedsak ved hjelp av bakskien. Sylvain Saudan fortsatte å prege brattkjøringen utover på 1970- og 1980-tallet, blant annet med nedkjøringen av Denali (Mt. McKinley, Alaska) i 1972, nedkjøringen av vestflanken på Eiger i 1974, samt nedkjøringen fra toppen av 8000-meteren Hidden Peak i 1982. Men Saudan var ikke alene. I løpet av 1960- og 70-tallet ble brattkjøringen det vi kan kalle en global aktivitet. Den spredte seg blant annet til USA og Japan, samtidig som den ble videreutviklet i Alpene.

I 1980-årene ble grensene for hvor bratt det var mulig å kjøre på ski, flyttet på ny. I 1988 kjørte eksempelvis franskmannen Pierre Tardivel (f. 1963) på ski ned Grand Pilier d'Angle på 65°. Under tiåret som fulgte, ble dessuten verdens 8000-metere gjenstand for brattkjørernes grenseoverskridende aktiviteter. Sylvain Saudans nedkjøring fra Hidden Peak er allerede nevnt. Til samme selskap hører franskmannen Patrick Vallencant (1946–1989), som kjørte ned fra Broad Peak i 1980,¹⁰³ og Pierre Tardivel igjen, som kjørte ned fra sørtoppen av Chomolongma (Mt. Everest) i 1992.

100. Sylvain Saudan er også kjent for å være den første som kjørte ned fra toppen av et 8000-meter fjell, Hidden Peak, i 1982, og for å ha kjørt ned fra Denali (Mt McKinley), fra 6200 meter til 1900 meter, i 1972. I 2007, i en alder av 71 år, drev han selskapet «Himalaya Heliski» og guidet personlig helikopterturister i Himalaya.

101. Lunn 2009 Backcountry Magazine 1996.

102. Vives 2009.

103. Patrick Vallencant's motto skal ha vært: «Si tu tombes, tu meurs» – hvis du faller, dør du. I likhet med Saudan har Vallencant en sving knyttet til sitt navn: «the Padle Step (Hop, Jump) Turn». Det er en hoppssving hvor man tar sats på øvre ski, snur i luften, og lander på dal-skien.

I løpet av 90-tallet fulgte nedkjøringene av en rekke av 8000-meter top-pene, kronet med den første nedkjøringen fra hovedtoppen av verdens høyeste fjell, Chomolongma, i 2000. Æren skulle tilfalle sloveneren Davo Karnicar (f. 1962) som dermed ble den første til å ta seg ned fra toppunktet på 8848 moh. og ned til Base Camp (5350 moh.), uten å ta av seg skiene underveis.¹⁰⁴

En annen ekstrem skiløper som bør nevnes i denne sammenheng, er franskmannen Jean-Marc Boivin (1951–1990) som kjørte ned østflanken av Matterhorn i 1980, «linking a discontinuous line with jumps and precision skiing on slopes steeper than 60 degrees».¹⁰⁵ Det er også nærliggende å nevne ekstrem-snowboarderen Bruno Gouvy som i 1987 kjørte ned Eigers vestflanke, Matterhorns østflanke og Grand Jerasses sørflanke på en og samme dag. Ned fra Matterhorn kjørte han med en isøks i hver hånd som en sikkerhetsforanstaltning.¹⁰⁶

1980-årene førte i tillegg med seg nye «trender» innfor brattkjøringen. Amerikanernes nyvunnede interesse for telemarksskikjøring førte til såkalte «First Nordic Descent» utover i 80-årene. Et tidlig eksempel på en slik «Nordic Descent» er nedkjøringen av Mt. Logan, Alaska, av Art Burrows i 1980. Mens den kanskje mest berømte er trolig nedkjøringen av Wickersham Wall fra nordtoppen på Denali, en av verdens virkelige «storvegger». Den ble kjørt, på telemarksski, av Tyson Bradly (f. 1965) og John Montecucco i 1994.¹⁰⁷

En annen ny trend gikk ut på å hoppe ut fra klipper og/eller kjøre rett ned bratte partier med trygge «run-outs» nedenfor. Forfatteren Louis W. Dawson kommenterer klippe-hoppingen slik: «Indeed, to seasoned ski mountaineers the cliff jumpers of the 1980s seemed more like a clown

104. Med dette ble han også den første som har kjørt på ski ned fra de syv kontinentenes høyeste fjell. (<http://www.davokarnicar.com/>). Hans Kammerlander kjørte ned fra toppunktet på Mt. Everest allerede i 1996, men pga. lite snø måtte han ta av seg skiene og klatre nedover underveis.

105. Dawson 1997, s. 17.

106. Gouvy har senere fått æren for å ha introdusert amerikanerne til ekstrem snowboardkjøring.

107. Andre eksempler er «Grand Teton First Nordic Descent», av Rick Wyatt i 1982. Og «First Nordic Descent» av Mt. Rainer, av Tom Carr og Eric Hendren i 1983. Den ultimate nedkjøringen på det amerikanske kontinentet skal, ifølge forfatteren Louis W. Dawson, være Ptor Spriceniaks og Troy Jungen sin nedkjøring av nordflanken på Mt. Robson i Canada. (Dawson 1997, s. 21.)

act». ¹⁰⁸ Og videre sier han noe om hva som karakteriserer bratt skikjøring kontra «mediavennlig» klippehopping:

Simply put, while traditional extreme skiing was about control on impossible slopes, mediainspired extreme skiing was about taking any terrain and skiing it on the edge of control, an activity better described as «acrobatics» than skiing.

Louis W. Dawson sitt «oppgjør» med skiakrobatikken fra 1990-tallet vekker assosiasjoner til et annet oppgjør med akrobatikken innenfor skisporten fra 1920-tallet, nemlig Fridtjof Nansens kritikk av utviklingen innenfor skisporten i sin egen samtid. I sin tale «Friluftsliv» fra 1921 hevdet han jo at det hadde blitt «noe meget sport av det istedenfor idrett; for meget rekorder og akrobatkunst». ¹⁰⁹

Det skiller ca. 70 år mellom disse to «oppgjørene» innenfor skiporten som må sies å være historiske paralleller. Både Nansen og Dawson argumenterer for stabilitet, mens endring finner sted, eller har funnet sted. I begge tilfellene står det unge versus det «gamle», det moderne versus det «tradisjonelle». Det nye og moderne sees på med mistenksomhet og misnøye, trolig fordi begge identifiserer seg så sterkt med «sin aktivitetsform» og ikke ønsker å se den «besudlet» med nye, kreative påfunn.

Brattskikjøring i Norge

Den første skituren i Norge som gir assosiasjoner til alpine skibestigninger, er den engelske fjellklatrereren William Cecil Slingsby sin skitur i Hurrungane i 1880, hvor han blant annet tok seg over Keisarpasset. Hvorvidt første vinterbestigningen av Norges høyeste fjell, Galdhøpiggen, kan regnes som en «alpin skibestigning», kan sikkert diskuteres. Men fjellet ble i hvert fall besteget 1. juledag 1887 av fjellføreren Knud O. Vole, Thomas T. Heftye, samt Carsten E. Borchgrevink. I denne sammenhengen bør det også nevnes at Laurentius Urdahl og Bredo Berg gjennomførte første vinterbestigning av Gaustadtoppen i 1890, mens fjellføreren Knud Vole, sammen med sorenskriver Rolf Jackobsen og amtsskolelærer Ole Elvesæter, gjennom-

108. Dawson 1997, s. 19.

109. Nansen 1921.

førte første vinterbestigning av Glittertind samme år. Hva som for øvrig rørte seg på ski i våre alpine fjellområder, i kjølvannet av disse hendelsene, er imidlertid usikkert. Men vi vet at skiturer til fjells var blitt såpass «vanlige» at fra 1881 skal medlemmer av Christiania Skiklub *jevnlige* ha foretatt høyfjellsturer på ski.

Tradisjonelt var det jo skihopp, og etter hvert langrenn, som hadde status og ble sett på som «ekte skiløping» i Norge. Det er derfor grunn til å tro at dette med brattkjøring på ski, og skikjøring generelt, lenge hadde en relativt liten utbredelse her til lands. Mye tyder på at skikjøring for kjøringens egen del for alvor fikk sin utbredelse i Norge først etter at nordmenn hadde blitt introdusert for den moderne alpinsporten i Alpene, fra 1920- og 1930-årene. En av dem som bidro til å bli bringe alpinsporten til Norge, var Marius Eriksen, den norske alpinlegenden Stein Eriksens far. Han besøkte rett som det var St. Anton am Arlberg og var en personlig venn av mesteren selv, Hannes Schneider. Trolig brakte han de første «moderne» alpinskiene, med stålkanter, til Norge, hvorpå han startet produksjon av skiene «Streamlines», laminerte ski med stålkanter, som raskt ble en suksess i Norge og i Europa for øvrig på 1930- og 1940-tallet.

Sannsynligvis var det inspirasjon fra alpelandene som førte til at man i Norge tok initiativ til Galdhøpiggen i 1934. «Med start oppunder Svellnosi 2100 meter over havet, med en lengde på 3,4 kilometer og et fall på 1100 meter, ble den raskt en kultløype for den tøffeste av Europas skielite». Her deltok norske skilegenter som Stein Eriksen og Ruud-brødrene fra Kongsberg, som ofte var å finne på toppen av resultatlistene.¹¹⁰

Med telemarkssvingens renessanse i Norge, i løpet av 1970- og 80-tallet, fikk fjellskiløpingen en real oppsving. Den rivende utstyrsutviklingen, som fulgte i kjølvannet av telemarkssvingens nye popularitet, «reddet» det norske fjellskiutstyret som hadde nådd et historisk lavmål med lave langrennstøvler og smale plastski. I fjellet ble toppturer stadig mer populært, og i tilknytning til alpinanleggene ble det etablert en norsk «freerider»-kultur som identifiserte seg som «frikjørere». I likhet med USA var det lenge

110. Per Fossum fra Asker hadde lenge tidens beste tid, på 2,53. Den rekorden ble satt i 1935 og stod frem til 2007, da den ble slått av Eirik Rykhus og Eirik Borgersen. Den nye rekorden er på 2,38. (Ibid.) Tradisjonen med å arrangere Galdhøpiggen ble tatt opp igjen i 1987.

telemarkskjørerne som utgjorde «freerider»-miljøet i Norge. I dag er hva man kjører på av underordnet betydning.

Det legendariske Galdhøpiggenet ble relansert i 1987. Og på slutten av 1980-tallet og begynnelsen av 1990-tallet, begynte man også i Norge og snakke om «ekstrem skikjøring», og da først og fremst på telemarksutstyr. Faktisk er de tidligste bratte nedkjøringene i fjellområdet Hurrungane gjort i 1989.

Hvor utbredt denne aktiviteten egentlig er pr. i dag, er vanskelig å si noe sikkert om. Observasjoner av skispor i forbindelse med arrangement som «HighCamp» i Hurrungane tyder på at det å kjøre virkelig bratt er forbeholdt en relativt liten gruppe. Langt de fleste som deltok på «HighCamp» 2006 kjørte eksempelvis «normal-nedfartene» fra fjell som Store Ringstind og Nordre Dyrhaugstind. En pekepinn på at aktiviteten er «i vinden» kan være det forhold at Norsk Tindeklub gav ut heftet «Skifører for Hurrungane» som et bilag til «Klatrefører for Jotunheimen» i 2005. Av dette heftet fremgår det for øvrig at nedkjøringene beskrevet her, har blitt kjørt i tidsrommet 1989–2004.

Kilder

- Albert, Michael, Aage Houge-Thiis og Gudmund Rotevatn: *Telemarkens gjenoppstandelse i Norge. Prosessen bak og dens utvikling*. Prosjekt ved «Studium i Nordisk friluftsliv» ved Høgskolen i Telemark, 2002.
- Aleberg, Anna Christina: «Snehuset», kompendium. Høgskolen i Telemark, 1999.
- Amundsen K.V. (red.): *Idrætsboken*. Kristiania Distriktslag for Idræt, H. Aschehoug & Co (W.Nygaard), Kristiania 1923.
- Amundsen, K. Vilh. (red.): *Idrætsboken*. Bind III, *Skiløping, skøitløpning, Is-hockey*. Aschehoug & Co, Kristiania 1923.
- Amundsen, Roald: *Nordvestpassasjen: Beretning om Gjæa-ekspedisjonen 1903–1907*. Gyldendal, Oslo 1972.
- Astrup, Eivind: *Blant nordpolens naboer*. Aschehoug & Co, Kristiania 1895.
- Berwyn, Bob: «Telemark Resurgence Continues. Elegant Turn Rooted Deeply in Skiing History», i *First Tracks!! Online Ski Magazine*, February 25th, 2001, <http://www.firsttracksonline.com/telemark/shtm>
- Bjørne-Larsen, Sven: «På skitur med slips og snadde», i *Fjell og Vidde* nr. 2, 2007.
- Bråten, Stein: *Modeller av menneske og samfunn*. Universitetsforlaget, Oslo 1981.
- Bø, Olav: *På ski gjennom historia*. Det norske samlaget, Oslo 1992.

- Christensen, Olav: *Skiidrett før Søndre. Vinterveien til et nasjonalt selvbilde*. Ad Notam Gyldendal, Oslo 1993.
- Danielsen, Arve: «100 år med vinterdrift», i *Fjuken. Lokalavis for Ottadalen*, 29.03.2007.
- Dawson, Louis: *Camp Hale and the 10th Mountain Division*. <http://www.wildsnow.com>
- Dawson, Louis: *Wild Snow. A historical guide to North American Ski Mountaineering*. The American Alpine Club, 1997.
- Drivenes, Einar-Arne og Jølle, Harald Dag (red.): *Norsk polarhistorie*, bind 1. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2004.
- Eide, Liv: «I påsketurismen sin barndom», i påskemagasinet til avisen *Norddalen*, 2007.
- Engen, Arnfinn: «De tidlige fjellturismen i Sjødalen», i *Sjødalen – frå fangst til fritid*. Bokprosjekt, Sjødalen 2000.
- Eriksen, Stein: *Come ski with me*. redrick Muller LTD., London 1966.
- Everest news.com URL: <http://www.k2news.com/everest2000.htm> (lesedato: 01.10.2009).
- Foreningen til ski-idrættens fremme, årbok 1938.
- Fjell og vidde* nr. 6, 2006.
- Galdhøpiggen.com URL: http://www.galdhopiggen.com/index.php?option=com_content&view=article&id=9&Itemid=10 (lesedato: 01.10.2009)
- Goksøyr, Matti: «Naturen som kulturell og nasjonal identitetsfaktor i norsk og skandinaviske idrett og friluftsliv». Foredrag til konferansen: «Naturen vår unike fritidsressurs». Basert på artikkel i *Nytt norsk tidsskrift*. 1994.
- Goksøyr, Matti: «Kappløp i gamle spor», i *Norsk Polarhistorie I, ekspedisjonene*. Red.: Drivenes, Einar-Arne og Harald Dag Jølle.
- Grimeland, Geir: *En historie om klatring i Norge 1900–2000*. Fagbokforlaget Vigmostad og Bjørke 2004.
- Howe, Susanna: *(Sick) a cultural history of snowboarding*. St. Martin's Griffin Edition, New York 1998.
- Herzog, Maurice: *Annapurna. First Conquest of an 8000-meter Peak*. E.P. Dutton & Co., Inc., New York 1953.
- Horgen, André: «Ferdsele på Jostedalsbreen 1740–1940, fra naturlig til friluftsliv.» Hovedoppgave i idrett med fordypning i friluftsliv ved Høgskolen i Telemark i samarbeid på Norges Idrettshøgskole, Bø 1999.
- Huntford, Roland: *To planker og en lidenskap. Skiløpingens historie*. Aschehoug, Oslo 2006.
- Høygaard, Arne og Martin Mehren: «*Ajungilak*» eller *Grønland på tvers*. Gyldendal norsk forlag, Oslo 1931.
- Ibsen, Henrik: *Samlede verker*, bind II, s. 479–484. De norske bokklubbene, Oslo 1991.
- Ingstad, Helge: *Øst for den store bre*. Gyldendal Norsk Forlag, Oslo 2001.
- Klatrefører for Jotunheimen*. Norsk Tindeklubb 2005.
- Kleppen, Halvor: *På Telemarkski. Ny stil i gamle spor*. Det Norske Samlaget, Oslo 1986.
- Kleppen, Halvor: «Skisporten ut av OL?» Masteroppgave ved Høgskolen i Telemark, 2007.

- Kroglund, Nina D. og Tove Valmot: *Ute en vinternatt. Røde Kors Hjelpekorps i aksjon gjennom 75 år*. Kagge forlag, Oslo 2007.
- Lorentzen, Svein: «I hytter og hus», kronikk i *Adresseavisa* 04.04.2007.
- Lunn, Arnold: «The Story Of Skiing». Alpenglow Ski Mountaineering History Project. URL: <http://www.alpenglow.org/ski-history/notes/book/lunn-1952.html> (lesedato: 01.10.2009).
- Løvland, Birger: *Hilsen fra Jotunheimen*. Andresen & Butenschøn, Oslo 2006.
- Norsk Tindeklubb. *Skifører for Hurrungane*. Bilag til Klatrefører for Jotunheimen. Norsk Tindeklub, Oslo, 2005.
- Odden, Alf: Hva skjer med norsk friluftsliv? En studie av utviklingstrekk i norsk friluftsliv 1970–2004. NTNU, Trondheim 2008.
- Oslo kommune. Byarkivet. URL: <http://www.byarkivet.no>. (lesedato: 01.10.2009).
- Prahl, G.C.C.W.: «En skitur paa 35 mile», i DNT årbok 1919–20.
- Reed, J.D.: «Cross-Country Turns are in. The Hills are Alive With the Sound of Telemarking», i *Time Magazine* 119: 72, 1982.
- Slingsby, William Cecil: *Norge. Den nordlige arena*. Skisser fra tindebestigninger og oppdagelsesferder i Norsk natur mellom 1872 og 1921. Utvidet og revidert ved Jan Schwarzott. Grøndal Dreyer, Oslo 1998.
- Steen, Tryggve B.: *Jo Gjende og hans samtid*. Johan Grundt Tanum forlag, Oslo 1959
- Tordsson, Bjørn: «Fire eksempler på identitetsdanning gjennom friluftsliv», Høyskolen i Telemark.
- Unsworth, Walt: *Encyclopedia of Mountaineering*. Hodder & Stoughton, 1992.
- Urdahl, Laurentius: *Haandbog i Skiløbning*. Hjalmar Biglers Forlag, Kristiania 1893.
- Vevstad, Anders: *Det begynte med Frognerseterskogen. Oslo kommunes skoger 1889–1989*. Aschehoug, Oslo 1989.
- Vinje, A.O.: *Skrifter i Samling, Band I*. Det Norske Samlaget, Oslo 1993.
- Vives, Jean: Backcountry skiing for the Alpine skier. URL: <http://skirandonnee.com/AboutAppendixB.html> (lesedato 01.10.2009)
- Ydegaard, Torbjørn: «Nils i Danmark – en personlig beretning», i Sookermany, Anders McD. og Jørgen W. Eriksen: *Veglederen – Et festskrift til Nils Faarlund*. GAN Aschehoug, Oslo 2007.

Litteratur

- Berg, Karin: *Ski i Norge*. Skiforeningen, Aventura forlag, Oslo 1993.
- Bomann-Larsen, Tor: *Den evige sne. En skihistorie om Norge*. Cappelen, Oslo 1993.
- Vaage, Jakob: *Skienes Verden*. Hjemmenes forlag, Oslo 1979.
- Urdahl, Laurentius: *Haandbog i skiløbning*. Hjalmar Biglers Forlag, Kristiania 1893.
- Urdahl, Laurentius: *Vinterliv paa fjeldet*. P.T. Mallings Boghandels Forlag, Kristiania 1896.